Interpretatio Orationum Gregorii Nazianzeni (Latin)

Rufinus of Aquileia (c. AD 345–411)

SermonIndex.net / Church Fathers

Interpretatio Orationum Gregorii Nazianzeni

Praefatio Rufini Ad Apronianum

Proficiscenti mihi ex urbe magnopere iniungebas, Aproniane fili carissime, ut tibi absens quoque aliquid operis inpenderem, ne nos a consuetis studiis necessitas meae profectionis inhiberet. petebas ergo Gregorium tibi in Latinum uerti, uirum per omnia inconparabilem, qui uerbo et operibus clarus splendi dissimum lumen scientiae Christi ecclesiis praebuit, dum ea docuit quae fecit nec se ipsum condemnauit agendo contraria quam docebat. is Cappadocia domo episcopo patre, matre quoque satis religiosa oriundus fuit. Athenis et altus et eruditus ut pauci nec tamen in conuersatione scholari uel aetatis uel sodalium inlecebris cedens prodidit pudicitiam, sed tamquam a deo sibi commissum thesaurum ad domum castam reportauit integrum signaculum castitatis. denique cum philosophiae studiis apud Athenas floreret, uidit per soporem sedenti sibi et legenti duas decoras satis dextra laeuaque feminas consedisse. quas ille castitatis instinctu oculo toruiore respiciens quaenam essent et quid sibi uellent percontabatur. at illae eum familiarius et ambitiosius conplec tentes aiunt: \'ne moleste accipias, iuuenis, notae tibi satis et familiares sumus — altera enim ex nobis Sapientia, altera Castitas dicitur — et missae sumus a domino tecum habitare, quia iucundum nobis et satis mundum in corde tuo habitaculum praeparasti.\' tum deinde, cum ob eximium in litteris profectum Athenis ut oratoriam doceret adstringeretur, furtim nauem ingressus abscessit. et cum se inexplorato mari commi sisset, tempestate uexatus est, in qua deo se seruiturum uouit. quodque cum faceret, subito a patre episcopo in sacerdotium subrogatus est. quod aegre ferens discessit ad tempus; post modum uero regressus libellum hunc apologeticum dixit in ecclesia causas suae abscessionis uel etiam reditus allegans. post haec etiam defuncto patri succedit in episcopatum apud Nazianzum breue oppidum. et inde, cum post Ualentis Arriani tempora ecclesias catholici recepissent, Constantinopolim ad instituendam uel docendam ecclesiam transire exoratus est. ubi cum magnificum opus in uerbo dei ageret et infinitas cottidie paene multitudines ab hereticis ad fidem ueram conuerteret, ut fieri solet, gloriam aemulatio subsecuta est. ille uero tam erat in timore dei perfectus, ut, cum sensisset causa sui esse inter episcopos disceptationem,

statim sponte discederet dicens illum tantummodo propheticum sermonem: \'si propter me est tempestas ista, tollite me et mittite in mare, et desinat a uobis commotio\'.

Huius neque uita aliquid probabilius et sanctius neque eloquentia clarius et lnlustnus neque fide purus et rectius neque scientia plenius et perfectius inueniri potest, qui solus sit, de cuius fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint, sed id obtinuerit apud deum et ecclesias dei meriti, ut, quicumque ausus fuerit doctrinae eius in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hereticus arguatur; manifestum namque indi cium est non esse rectae fidei omnem qui in fide Gregorio non. concordat. hunc ergo absque ullo prorsus scrupulo lege, sciens tamen quod eloquentiae eius praefulgidum in Graeco lumen non parum necessitas interpretationis obscurat. in quo utrum nostri sermonis paupertas an ipsa interpretationis natura hoc agat, tu, qui utriusque linguae habes peritiam, magis pro bato. EX GRECO FELICITER B EXPLICIT PROLOGUS GREGORII NA ZANZENI EPl. INCIPIT EIUSDEM APOLOGETICUS IN LATINUM EX GRECO TRANSLATUS P EXPLICIT PROLOGUS INCIPIT APOL LOGETICUS SANCTI GREGORII NAZANZENI v

I. Apologeticus

1. Uictus sum et fateor me esse superatum; subiectus sum domino et obsecraui eum. dignum etenim est, ut mihi beatus Dauid aperiat sermonis ostium, immo uero ille ipse qui in Dauid loquebatur et qui etiam nunc per eum loquitur. optimus namque ordo est, ut totius uel uerbi uel operis et a deo nobis origo sumatur et in deum consummatio referatur. causa, pro qua dudum uelut taedio quodam et indignatione superatus abscessi et elongaui fugiens et habitaui in desejto non paruo tempore, alia fortassis aliis uideatur, his qui uel odio erga me, ut fieri solet, uel amore detinentur. et id quod tunc feri quidam uidebamur et inmites, nunc uero mansueuimus et regressi sumus in hoc quod antea fueramus, alius quidem culpat inconstantiae, alius amplectitur factum. nihil enim hominibus suauius quam aliena loqui et aliena curare, maxime si eueniat uel odio aliquos uel amore praeueniri. a quibus praecipue semper occultatur ueritas et furatur. alii igitur, ut dixi, putent alia, ego uero absque omni uerecundia quod uerum est in medium proferam utrisque partibus satis faciens, id est tam his qui affectu in nos quam, etiam his qui odio permouentur, in quibusdam quidem ipse mei accusator existens, pro quibusdam uero etiam satis faciens.

2. Et ut nobis secundum ordinem sermo procedat, primo de formidine mea ac metu pristino disseram. neque enim patiar in me suspiciones cuiquam remanere eorum qui uel bona nostra uel contraria curiosa examinatione discutiunt. est enim et hoc religionis officium uerbi satisfactione curare, si qui illi forte sunt qui uidentur suspicionum spiculis uulnerati, quoniam quidem peroptimum est, ut neque peccando quis neque positus in suspicione peccati, si fieri potest et res indulget, offendiculum fratribus ponat aut scandalum. scimus enim scandalizanti unum ex minimis quam sit a domino grauis animaduersio constituta.

3. Ego igitur, 0 optimi et religiosi uiri, neque ut inperitus haec aut stultus incurri neque — ut et ego parum aliquid glorier — adrogans quis et diuinas leges statutaque despiciens. noui etenim quia, sicut in corpore nostro alia sunt membra quae regunt corpus atque omnibus eius motibus praesident, alia sunt quae reguntur et obsequium rectoribus praebent, ita etiam in ecclesia statuit deus aequitatis eam lege dispen sans et per diuinam prouidentiam suam, qua uniuersa conponit, meritorum temperans priuilegia. alios constituit regi et guber nari — quibus hoc utilius est —, ut uerbo et opere rectorum ad id quod expedit inbuantur; alios pastores dedit et doctores ad perfectionem ecclesiae, eos scilicet qui prae ceteris uirtute animi praediti familiarius deo adsistant et id officii in ecclesia gerant, quod uel anima in corpore uel mens et ratio operatur in anima, ut utraque pariter conpaginata et sibi inuicem mixta, in quo quid deest et in quo abundat uelut in membrorum diuersitate consonantia facta per spiritum perfectum et integrum atque aptum ad omnia corpus existat et dignum quod Chri stum habeat caput.

4. Quamuis ergo ne aliis quidem ullis animantibus absque rectoribus esse et gubernaculis tutum sciam, multo tamen magis hominibus idcirco quod amplius his et maius periculum inpendet errantibus, a quibus siquidem illud quod primum est seruari non potest ne delinquant, hoc certe in eis secun dum salutis obtinet locum, si corrigantur ac reuocentur a delicto. si ergo hoc uerum apparuit et bonum iustumque uisum est, certum est malum esse e contrario et inutile uel omnes fieri uelle rectores, ut nullus qui regi debeat iam supersit, uel rursum regendi officium neminem uelle suscipere, per quod utique claudicare continuo et labefactari poterit omne corpus ecclesiae nemine scilicet gubernante. et ubi iam nobis uel quomodo aut a quibus coletur deus? quo pacto sacrosancta mysteria ad instar caelestis imaginis celebrabuntur, per quae utique in terris adhuc positi caelestibus ordinibus sociamur? erit sine dubio illud quod dictum est, ut non sit rex neque princeps neque sacerdotium neque sacrificium. et omnia illa nobis quoque accident, quibus pro inmensis sceleribus prior ille populus condemnatus est.

5. Uerum ne hoc quidem nouum aut peregrinum est his, apud quos diuinae philosophiae studia uigent, ut ex ordine discipulorum quis in magistrorum adsumatur officium, sicut ne nautae quidem probabili, si res poscat, ad inspectionem prorae transferri uel ex illo loco, si uentorum probabiliter collegerit disciplinam, ad ipsa nauis gubernacula prouocari. uel fortissimo militi curam turmae cohortisque committi uel bene agentem turmam ad totius exercitus transferri magisterium. non ergo existimet quis eorum, qui in alienis negotiis grauissimi censores fiunt et ex suis uitiis aliena gesta perpendunt, quod ego erubuerim ministerii huius gradum maiora desiderans. non ita ego sum uel diuinarum rerum magnitudinis uel humanarum humilitatis ignarus, ut non magnum arbitrer uniuersae naturae mortalium quoquolibet modo et in quolibet ordine adpropinquare deo, qui solus inaccessibilem omni creaturae habitat lucem.

6. Quae igitur ratio est inoboedientiae meae? nisus sum etenim in illo tempore nihil meum habere nec meis moribus simile, sed audacius contra dicere inpudentiusque resistere. causas ergo huius rei, quod iam dudum desideratis, audite. praecipua fuit illa perturbatio-

nis meae causa, quod subito mihi superuentum est. et sicut, cum sonus aliquis repentinus increpuit, turbantur animi inprouiso terrore perculsi, ita ego quoque territus omnem resolui uerecundiam, quae mihi semper in omni uita mea comes indissociabilis fuit. tum deinde recordatio me silentii et quietis meae uehementius perturbauit, cum id mihi inpediri uiderem quod ego a principio uitae meae singulariter dilexi et in magnis maximisque periculis deo uoui. cuius desiderio eo amplius concitabar, quo mihi iam uidebar eius saltim ianuam contigisse, atque inde acrius accendebar, ex quo mihi notiora eius bona fiebant. et ideo non tuli me uiolenter in medias turbas pertrahi populorum et uelut de templo quodam quietis tnmultuosis uitae huius fragoribus obici.

7. Nihil enim re uera mihi ad beatam uitam praestantius uidebatur quam uelut clausis carnalibus sensibus et extra carnem mundumque effectum quempiam in semet ipsum con uerti, id est suos sensus atque animos conspicari alienumque effectum a mortalium curis sibi soli loqui et deo, ut altior cunctis uisibilibus factus mentem suam repleat diuinis sensibus et caelestibus formis absque ulla admixtione terrena uere speculum inmaculatum effectus imaginis dei et ex ipsius lumine semper lumen accipiens, auspicia quaedam uel initia futuri in semet ipso saeculi ferens atque in terris adhuc positus consortio quodammodo perfruens angelorum, despecta ac derelicta fragilitate terrena ad superna et caelestia spiritus sancti subuectione transferri. si quis forte uestrum huiuscemodi amoris aliquando sensit ardorem, scit quae dico et quae loquor agnoscit et quare perturbatus sim nouit ac facile ueniam dabit. ceteris autem non ero nimius in satisfactione, quibus fortassis huiuscemodi sermo, dum opus eius ignoratur, etiam derisui esse potest, et his praecipue quibus inuidiae languor recte iudicandi praepedit sensum; et operi optimo uitiosum nomen infligunt philosophiam cenodoxiam uocantes et praeclara sapientiae studia iactantiae appellationibus infa mantes, quibus libenter uilis quoque et inperitae multitudinis consensus accedit. paratior namque est inperitorum turba ad derogandum bonis studiis quam ad imitandum, ut sit eis omni genere delictum, uel dum manifesta et publica mala non uitant uel dum occultis et reconditis non credunt bonis.

8. Ad haec accessit etiam illud — proferam etenim omnia apud uos et nihil iam tegam secreti —, quod siue rusticitatis siue libertatis meae fuerit uos probate. erubui de quibusdam, quos uidebam nihil penitus ad emendationem uitae suae, nihil adquisisse correctionis ad mores, quin immo et nequiores effectos inmundis, ut dicitur, pedibus inruentes certatim in sancta et, priusquam digni haberentur primo aditu ac ianuis, ad tribunal continuo tendere atque ad sacerdotium festinare et repulsis ceteris ipsi sacris altaribus incubare, ut iam non ad formam et exemplum plebi praebendum ordo ille uideatur, sed occasio quaedam in abundantia et securitate uiuendi, nec officium ducatur futuro dei iudicio obnoxium, sed secura quaedam et nusquam discutienda administratio putetur. et sunt paene plures numero rectores isti quam illi quos regunt, ut nusquam sit illud apostoli quod ait: non omnes prophetae, non omnes magistri. hic enim omnes magistri, omnes prophetae, ita ut secundum antiquum prouerbium merito dicatur quod et Saul in prophetis. et re uera nulla nobis antiquorum historia tradidit uel tantum in ecclesia fuisse ministrorum numerum uel tam uiliter congregatum. unde et religioni ac doctrinae nostrae obprobrium nascitur quod sacer

dotia uel ministeria ambitione potius et ad gratiam quam meritorum iudicio deferuntur. cuius rei uitium uel labem etiamsi prohibere supra nos est, at certe erubescere et auer sari pars aliqua pietatis est.

9. Quod uero me maius omnibus et supra cuncta quae superius diximus deterrebat illud est — ueniendum namque est ad summum ipsum uerbi fastigium et proferendum quae uera sunt; neque enim fas est in talibus fallere —: arbitrabar non esse simile, sicut et nunc quoque arbitror, pecora uel armenta regere et hominibus praeesse atque animas mode rari. ibi enim studium est gregem uel armenti uel pecoris ualidum membris et laetum carnibus facere; quod prospiciens uel armentarius ille uel pastor comantes herbis et uirides riuis deligit campos, quos fecundiores probarit ad pabula, et hos ipsos alternis pastibus innouat et ab aliis ad alios gregem transmouet saltus. sed et ad requiem perquirit nemorosa cubilia. agit autem gregem interdum uirga, praecipue tamen calami uel fistulae suauitate permulcens. nec aliud ultra operis uel armentario inminet uel pastori, nisi quod parua quaedam sollicitudo requiritur aduersum insidias atque inprobitatem luporum et, sicubi forte aegrum pecus, uel reuisere oculo uel palpando curare, umbras in aestibus prospicere, strata recu- bantibus mollia atque herbida prouidere perflarique recubantium locum auris spirantibus sinere, quem propter decurrentis riui frigida unda perstringat, cantare quoque et uelut alioqui greges aut antiquitatis aliquid aut amoris. ad haec uel iugulare pin guius quodque uel in pretium uertere licet, uirtutis uero animi et industriae nulla cura huiuscemodi pastoribus inminet, per quam necesse habeant uoluptati gregis magis quam suae obsequi.

10. Homini uero cum perdifficile sit scire regi, id est regenti se obtemperare, multo difficilius est scire alios regere et regere secundum istam nostram disciplinam, quae ex diuina lege descendit atque ad deum ducit. cuius quanto spes et gloria maior est, tanto et periculum grauius quippe habentibus intellectum. quem rectorem primo omnium, ut mihi uidetur, oportet sicut argentum uel aurum probari et ex omni parte circumspici atque in omni tempore et actibus contemplari, ne quid forte habeat intra se admixtionis alienae uel materiae uilioris et raucum sonum aeris uel plumbi admixtione respon deat et lateat intrinsecus adulterinum aliquid, quod ignis examinet et resoluat. quod malum utique tanto fiet perniciosius, quanto numerosioris populi rector extiterit, sicut certe grauius est in multos diffundi pestem quam unum pestilentia consumi.

11. Nec cadaueris foetor ita perniciosus est, si unum polluat locum, sicut si sparsim saeuo nidore diffuso corrupti aeris morbum pluribus generet. ita si quis est in rectore uitiorum morbus, facile in eos qui ei ad obtemperandum praesto sunt traditur atque transfunditur; et multo facilius quod malum est ab eo transit quam si quid in eo uirtutis et industriae fuerit. in quo ego quoque soleo crebro apud memet ipsum de talibus conferens admirari plurimum, quod tam facile et sine aliquo labore atque ullis adminiculis malitia proficit et nihil tam facile est quam effici malum, etiamsi nemo doceat, nemo conpellat, rarum autem et perdifficile sit fieri bonum, et ita quasi conscendendus sit arduae cuiusdam et praeruptae rupis ascensus, licet plures prouocent, licet multi inuitent, etiamsi omnes faueant et hort-

entur. et hoc est quod mihi uidetur etiam beatus Aggaeus intellegens admirandam illam introdu xisse percontationis imaginem, cum ad eum dicitur: interroga sacerdotes legem et dic eis: si caro sancta uel uas sanctum contigerit alicuius uestimentum, si sanc tificat eum ex eo quod contigit? et cum dixissent sacer dotes quia non sanctificat, dicit ad eos rursum: si inmun ditia contigerit uestimentum mundi, utrum polluat eum? et dixerunt quia polluit.

12. Hoc est ergo quod etiam noster hic nunc sermo recen suit, quoniam perdifficilis est adsumptio boni naturae morta lium, uelut si ignis humidae alicui materiae adhibeatur. parati autem sumus ad recipiendum malum quam plurimi et apti, uelut si aridae quis stipulae scintillam ignis iniciat, quae insuper etiam uentis spirantibus animetur. ita uelocius malitiae parua scintilla consumimur quam uirtutis ignibus uel accendi uel etiam concalescere possumus. nam et melli plurimo parum absinthii iniectum uelocem amaritudinem tradit, mellis uero etiamsi duplum iniciatur absinthio, non poterit ipsum obtinere dulcedo. sic breuis gleba fluuii ripae subducta pondus totius fluminis deriuat in praeceps, obsistere uero et auertere lap sum fluuii uix magnis molibus et inmensis machinis queas.

13. Propter quod primo omnium uerendum, ne inueniamur pulchrae et decorae uirtutis quidam pictores pessimi uel certe aliis pictoribus, id est plebi, quae eam debet in semet ipsa depingere, imaginis eius pessima praebentes exemplaria, uel certe ne accidat nobis res usitati prouerbii, ut, qui ad alios curandos praesumus, inueniamur ipsi scatentes ulceribus.

14. Tum deinde quod, etiamsi se ipsum aliquis a totius peccati contaminatione custodiat, ne hoc quidem sufficere aestimo huic qui erudiendis atque instituendis ad uirtutem populis praeest. neque enim satis est malum non esse eum cui docendi summa committitur — quod utique culpabile et dedecorosum est etiam in his qui docentur —, sed oportet eum etiam omnibus bonis esse actibus praeditum secundum mandatum illud quod dicit: declina a malo et fac bonum. nec sufficit de anima indignas abicere cogitationes et malarum rerum formas abolere, sed et praestantiores diuinioresque inserere atque conscribere, ita ut multo magis nobis uirtus animi quam humana dignitas adquisita uideatur. nec putandum umquam aliquem nobis factorum bonorum finem aut proficiendi terminum positum, nec ita ut lucrum ducenda sunt quae recte nobis gesta sunt quam detrimento conputanda sunt quae nondum inplere ualuimus. et ascensus nobis quidam putandus est uita haec, ex quo nihil refert explicuisse quod ascenderis, nisi quod restat euaseris. nec nosmet ipsos ex ceterorum conlatione metiamur et magnum putemus, si forte aliquibus praestantiores inueniamur, sed damnum potius illud arbitremur, si non digna loco et gradu nostro geramus et, si qua geruntur nobis, non ex neglegentium conparatione, sed ex praecepti auctoritate pendantur, siue illi neglegentius siue etiam ali quanto studiosius uiuunt, quia uirtutum formas uon ex proxi morum nostrorum gestis, sed ex uerbi dei auctoritate susce pimus, a quo omnia et in quo omnia et ad quem omnia referuntur.

15. Nec putandum est eadem omnibus conuenire, sicut nec aetas una omnibus est nec uultuum liniamenta uniuersis eadem nec totius terrae una est qualitas nec stellarum unus est splendor. conuenire ergo idiotae et simpliciori cuique putandum est, ne male agat et ut caueat omnia agere quae ad poenam trahuntur uel grauissima legis animaduersione plec-

tuntur. huic uero qui aliis praeest omni opere peccati postergum relicto proficere in optimis conuenit, ita ut possit profectus sui exemplo inuitare et inlicere ceteros ad uirtutem praecipue per humilitatis a domino nobis traditam formam. non enim oportet ui uel necessitate constringere, sed ratione et uitae exemplis suadere, quia omne quidquid extorquetur innitis cum eo quod tyrannicum uidetur ne perseuerare quidem potest. solet enim quidquid uiolenter adtrahitur, sicut nouellae arboris si quis ui cacumen inclinet, relaxatum rur sum in id quod fuerat redire. quod autem ex proposito fit et uoluntate, tam legitimum quam certum est ualidissimis scilicet uinculis propriae uoluntatis adstrictum. unde et regere gregem uoluntarie et non ex necessitate ad Hebraeos scribens apostolus praecipit.

16. Sed est aliquis neque malus neque qui ad uirtutis summam peruenerit, et non uideo, qua confidentia ad docendum ueniat qui ipse hac fide non accessit ut disceret. re enim uera mihi uidetur esse ars artium et disciplina disciplinarum hominem uel regere uel inbuere, qui certe est inter omnes animantes maxime et moribus uarius et uoluntate diuersus. haud segnius sane quis etiam ex medicina corporum curas quoque contemplabitur animarum et, quanto difficilem captu corporalem inuenerit medicinam, tanto difficiliorem repe- riet animarum, siquidem et substantiae qualitas multo est praestantior et finis rerum multo pretiosior. illa namque corporibus exhibet medelam et erga temporalem materiam curam adhibet ac diligentiam, quae sine dubio naturae suae fragilitate quandoque soluetur, etiamsi nunc artis adiumento reparetur. certum est enim quod uel aegritudine uel tempore corpus omne resoluitur nec ultra naturae suae terminos perduvare fragilitatis condicione permittitur.

17. Anima autem, quae est diuina et a deo ueniens, supernae nobilitatis est consors, ad quam etiam redire festinat, licet socio deteriori conligata est et deuincta, fortassis etiam propter alias causas, quas solus nouit ille qui uinxit et conligauit deus et si quis ille est qui ab ipso de huiuscemodi mysteriis inluminatus est et instructus, uerum, quantum ego intellegere possum, duabus, opinor, ex causis: una, ut per agones certaminum, quae ei sunt aduersum terrena, caelestis gloriae heredi tatem petat et, sicut aurum igni, praesentis uitae aerumnarum probetur examine, quo uirtutis praemia non ex dei dono tantum speret sed, ut uere uirtus summum ei bonum sit, suo eam opere ac labore conquirat, ut a creatore quidem nobis naturaliter insitum uideatur bonum, a nobis autem uoluntate nostra ac proposito excultum et liberi arbitrii utriusque motus exercitio propagatum; alia uero, ut etiam hanc deteriorem substantiam corporis secum traheret ac sur sum in supernis sedibus conlocaret soluens paulatim eius crassitudinem, qua retardatur, ut hoc, quod est deus animae, fiat etiam anima corpori gubernans ministram sibi materiam et deo secum offerens fidelem conseruam.

18. Locorum ac temporum et aetatis ceterorumque similium differentias medici requirent, quando et qualibus uel medica mentis uel cibis opus sit uel qualiter a noxiis abstinendum, uti ne artis disciplina superetur per desideria aegrotantium; interdum et ferri sectione utuntur et uirulentioribus medicamentis. quae omnia quamuis cum magno labore peragantur, nihil tamen in his tale geritur, quale est mores corrigere, uitia purgare, emendare uitas et

propositum ad meliora con uertere atque omnia quae intra nos uel etiam extra nos geruntur sedula circumspectione moderari, ut omne quod in nobis est beluinum ac ferum a natura nostra separantes, si quid lenitatis et mansuetudinis est, si quid homine dignum et deo carum, pro illis omnibus inseramus aequumque iudi cium inter animam habeamus et corpus numquam deteriori naturae subicientes meliorem, quod est utique iniquissimum, sed semper imperio animi et seruitio corporis abutamur. quae prima est lex dei et optime constituta per uniuersam eius creaturam obseruanda sine uisibilem siue etiam quae sensum uisus excedit.

19. Considero etiam illud quod haec omnia, quae supra memorauimus a medicis obseruari, singula quaeque secundum naturae suae ordinem permanent nec fieri ullo modo potest, ut aliquid aut contra artem aut contra naturam medicus moliatur, quippe cum qualitas ipsa materiae corporalis cedat et obsequatur medicinalibus disciplinis, nisi si qua forte inciderit inpatientia uel inquietudo languentis, quam et ipsam utique uel obseruare uel prohibere non est difficile. apud nos uero omnia aguntur in spiritu et est summum studium uincere eos qui se male carnaliter amant nec ullo modo nolunt nobis cedere aduersum semet ipsos dimicantes, ita ut sit nobis bellum quoddam aduersum eos pro quibus militamus, dum unusquisque tantum studii gerit in contegendis et occul tandis morbis ac uitiis peccatorum, quantum habere oportebat studii ad aegritudinem medico reuelandam.

20. In quo et fortes sibi ac constantes uidentur aduersum salutem suam et prudentes aduersum uitam suam, dum uelut furtum aliquod intra se atque intra arcana mentis suae abscondunt peccatum, tamquam ab illo oculo qui uidet omnia latere possit id quod ab hominibus latet, uel dum excusant excusationes in peccatis, cum propriis uitiis et passionibus: rationes quasdam commentantur et malorum suorum aduocati fiunt; uel certe cum more surdae aspidis. quae non exaudit uocem incantantium nec medicamentis sapientium cedit, quo solo aegritudo animae curatur, sermonem non recipiunt commonentis; uel certe, quod est ultimum malum, cum palam iam et inpudenter peccata defendunt et uelut mente capti publice et sine pudore in omne fiagitium praecipites eunt et tunc in eos, qui aliquantum se pro salute uel inpedire uel retardare certe cupiunt, tamquam inimicos et aduersarios etiam ulciscuntur odientes eos qui redarguunt in portis et sanctum sermonem exsecrantes, infelicissimi omnium in tan tum semet ipsos punientes, quantum amplius in aduersarios desaeuierint, sicut hi qui insania et furore correpti proprias carnes laniant, quas mente capti alienas putant.

21. Haec sunt, pro quibus ego hanc nostrae disciplinae medicinam multo difficiliorem puto quam illam quae corporibus solis medetur. quae quanto difficilior est, tanto utique pretio sior et utilior. nam illa quidem pauca quaedam de profundio ribus tractat, quam plurima uero artis suae atque operis in oculis atque in manibus gerit; in hac uero nostra erga interiorem cordis hominem omnis cura est atque omne studium geritur et aduersum hostem, qui nos intrinsecus inpugnat atque obluctatur in sensibus. est nobis omne certamen, qui nobis ipsis aduersum nos gladiis abutens morti nos tradit. aduersum haec ergo omnia multa quidem, immo tota fide, maiore uero dei gratia, aliquanto quoque, ut ego arbitror, etiam nostro

studio ac labore nitendum est, quod in uerbo atque opere demonstratur, ut possimus, quod in nobis est pretiosius, uel curare animas a languoribus uitiorum uel purgare a maculis peccatorum.

22. Finis autem utriusque medicinae — hoc enim restat ostendere — unius quidem est, ut sanitas corporis uel, si est, conseruetur uel, si discesserit, reuocetur. quae nou satis certum est utrum semper profuerit his qui ea usi sunt, cum uideamus frequenter aliquantis corporei roboris fortitudinem nocuisse, dum in hac fidentes nonnulli uel latrociniis uel raptibus uacant. media tamen haec sunt, sicut paupertas atque diuitiae uel humilitas et claritas et cetera his similia, quae media idcirco dicuntur, quia ex proposito utentium uel ad bonum uel ad malum trahi possunt. alteriuS uero, id est nostrae huius medicinae, finis est incitare animam ad uirtutem et eripere ex hoc mundo et offerre deo atque imaginem dei, quae in ea est, uel, si recta est, seruare uel regere, si pericli tatur, uel, si conlapsa aut oppressa est, reparare inserto cordibus Christo per spiritum sanctum atque ad ultimum hominem filium doi facere atque in caelesti beatitudine cum caelestibus conlocare.

23. Ad hoc nobis paedagogus data est lex, ad hoc medii legis et Christi missi sunt prophetae, ad hoc spiritalis lex adinpletur et finis omnium Christus aduenit. hoc est quod agit euacuata diuinitas, hoc promouet carnis adsumptio et hoc est quod ex utroque mercamur. haec est noua illa commixtio dei et hominis, ut per unum utrumque habere possimus. propterea namque deus corpori anima mediante commixtus est, ut coniungeret separata atque in concordiam et pacem discordantia reuocaret in unum se et per se reuocans omnia ab uno patre generis nostri prius prodita: animam suscepit propter inoboedientiam animae, carnem propter malam oboedientiam, pro qua et simul condemnata est, ut, sicut in carne et anima fuerat condemnatio, ita in carne et anima fieret salus. Christus ergo pro Adam, pro eo qui factus est sub peccato ille qui erat sine peccato.

24. Et introducitur pro uetere nouus, ut huius passione uoluntaria ille qui inuifus passus fuerat curaretur, quo scilicet pro singulis nobis hoc quod supra nos erat redderetur. con pletur ergo nouum misericordiae sacramentum erga eum qui per inoboedientiam decidit. propterea noua natiuitas et uirgo mater et Bethleem pro Edem et praesepe pro paradiso, parua et uisibilia pro occultis et magnis. idcirco et pastores caelestem gloriam uident propter agnum et pastorem; propterea stella duce magi adorant ”et munera offerunt, quo scilicet nemo iam ultra uel idola uel stellas adoraret; propterea lesus baptizatur et testimonium ei de caelestibus perhibetur et ieiunat et temptatur et uincit eum qui uicerat; propterea daemones fugantur, aegritudines curantur et magnorum praedicatio mini mis iniungitur.

25. Propterea infremescunt gentes et populi inania meditan tur; propterea lignum aduersum lignum et manus patienter extenduntur aduersum manus incontinenter extensas: pro solutis et remissis praebentur clauis confixae, pro his quae eiecerunt Adam praebentur manus quae orbem terrae conplectantur et reuocent. pro humilitate exaltatio, pro suaui et pernicioso gustu suscipitur fellis gustus et mors pro morte mutatur, tenebrae pro tenebris, sepultura pro sepultura, resurrectio pro resurrectione. haec omnia cura quaedam erga nos

est dei et medicina infirmitatis nostrae ueterem Adam ad eum statum unde decidit reparans et reformans atque ad arborem uitae restituens, unde nos arbor sciendi boni et mali inportune et extra tempus sumpta depulerat.

26. Huius ergo uos medicinae et curationis ministri et adiutores sumus, quicumque praeesse populis uidemur. qui nescio an in id saltim profecerimus, ut uel proprias infirmitates curare ualeamus, nedum alienis languoribus medicari et animarum maculas sollicita eruditione purgare.

27. Tum deinde corporum quidem medici laborem, uigi lias ac sollicitudines tolerant et, sicut ait quidam sapientissimus eorum, alienos casus propriis maeroribus perferunt aliqua ipsi proprio labore exquirentes et inuenientes ad meden dum, aliqua etiam ab aliis mutuantes, et nihil prorsus est quod eos praetereat. ne minimum quidem neglegunt, sed omnia magna et summa deputant, quaecumque ad sanitatem corporis aliquid conferunt, summum bonum putantes, si quid per industriam suam uitae huic, quam supra terras agimus, con ferre uideantur, et interdum uitae hominum pessimorum, quibus olim ex hoc mundo discedere commune fuerat bonum. quod etiamsi bonorum uitae per haec consulunt, quantum illud est quod ex hoc confertur, cum id continuo ipsa uetustas aetatis ac senectutis absoluat! quid enim est quod unusquis que bonorum ex hac uita lucretur, cum certum sit quia nemo prudentium diligere id debeat quod omni pacto paulo post omissurus sit?

28. Nos uero, quibus periculum pro salute est animarum et quibus pro inmortalitate certamen est et uel de gloriae uel de poenae aeternitate contentio — e quibus alterum uirtus, alterum desidia praeparabit —, quantum oportet laboris studiique suscipere, quantum industriae uel uirtutis adhibere, nt curati uitiis, emendati moribus, proposito correcti possimus et transferre uitam nostram a praesentibus ad futura et subicere ac subdere terram spiritui! sicut ergo non una medicinae species omnibus adhibetur, ita neque idem sermo conuenit uniuersis, non idem motus conpetit feminae et uiro uel seni ac iuueni, neque pauperi et diuiti, laetis ac tristibus, incommodis et uegetis, principibus et subiectis. sapientibus et inperitis, timidis et audacibus, iracundis et mitibus, profi cientibus et declinantibus.

29. Et ut adhuc interiora perquiram, non eadem con uenient his qui in coniugiis sunt et his qui liberi sunt a coniugali iugo. sed et inter ipsos rursum differentia est, eo- mm qui in desertis uitam ducunt et eorum qui com munem et cum ceteris mixtam habent conuersationem. et rursum non eadem aptabuntur his qui rationabiles sunt in fide et perspicaces in scripturis et his qui sola simplicitate proficiunt, sed et his qui ex urbana conuersatione descendunt et illis qui ex agresti et rustica ueniunt; non eadem simplicibus et astutis, neque in negotiis positis et procul ab eis agenti bus ac quietis, neque his qui post plagas peccatorum conuersi sunt et his qui ante experientiam mali delegerunt bona. in quibus singulis permulta habenda est differentia, quoniam quidem etiam motus ipsi eorum et concupiscentiae permultas inter se differentias gerunt. denique ex ipsa iterum corporali elementorum ratione considera: quamuis ex eisdem omnes subsistamus elementis, tamen uniuscuiusque corporis est quoddam proprium temperamentum.

30. Et propter hoc non omnibus eadem medicamenta condu cunt, sed alius alio indiget uel medicamento uel cibo uel potu et singulis diuersa conueniunt. ita etiam animas diuersus ac uarie conpositus sermo curabit. et erunt mihi testes horum illi ipsi qui passi sunt, quod alios quidem sermo solus emendat, alios exempla conuertunt, nonnulli stimulis inci tandi, alii frenis inhibendi sunt pro eo quod tardiores alii et pigri sunt ad opus bonum — qui utique conpetenter sermo num uerberibus excitantur —, alii uero feruente spiritu nimium concitati mensuram aequitatis excedunt, uelut cum generosus et feruidus pullus et iugi adhuc nouitatis inpatiens ultra definita metarum spatia cursu lasciuiore diffunditur; quos utique refrenans et reuocans ad statutas lineas mandatorum sermo melius temperabit..

31. Multis laudari profuit, aliis uituperari, utraque tamen si in tempore proferantur, alioquin magis inportune prolata nocuerunt. alios consolatorius sermo correxit, alios increpatio, et aliis conuenit coram omnibus argui, aliis secretius commoneri. nonnulli etenim monita secretiora contemnunt, erubescunt uero publicam notam; alii autem publice conuenti inpuden tiores fiunt secretae increpationis mysterium uenerantes et oboedientiam sui uelut quoddam munus honesto ac sedulo officio retribuentes.

32. Aliorum conuenit obseruari omnia diligentius et usque ad minimum discuti, eorum praecipue qui, dum mala sua arte quadam celare se putant, eriguntur aduersum ceteros et intlalltur; aliorum uero oportet nonnulla praeterire, ut uidentes tamquam non uidisse et audientes tamquam non audisse uideamur secundum prouerbii sententiam, uti ne ad contemptum ultimum ueniant per increpationem, qui fortassis erubescunt culpas extendere ac multiplicare, donec eas ignorari putant, audaces uero et praecipites efficiuntur, cum eis ultimum emendationis atque unicum remedium interrupta fuerit uerecundia. interdum etiam irasci debemus aliquibus non irati et contemnere aliquos sed non contemnentes et desperare non desperantes, quando quidem ita uniuscuiusque requiritingenium; alios uero curare lenitate debemus, alios humilitate, coniun gendo eis uidelicet nosmet ipsos et unam eandemque spei regulam pollicendo. et alios quidem uincere, ab aliis autem uinci interdum melius fuit; et aliorum quidem prosperitatem et potentiam, aliorum uero paupertatem et deiectionem conlau dare nonnumquam conuenit et amplecti.

33. Non enim, sicut uirtutis et ignauiae ordo se ac species habet, ut una semper in laude sit et alia semper in culpa, ita etiam nostrae disciplinae ordo deposcit, ut quod sanum et utile et commodum est id semper aeger recipiat animus — uerbi gratia uel acrius corripi uel lenius commoneri uel ex omnibus, quae supra commemorauimus, alteram semper eligere-, sed ab aliis quidem hoc, ab aliis autem quod contrarium est recipi potest, prout uel tempus uel res uel ipsa animorum aegritudo permittit. uerum uniuersa sermone distinguere et explicare per singula, ita ut omnem medendi curam per ordinem describamus, inpossibile puto etiam his qui sapientiae ipsius meruerunt arcana cognoscere.

34. Quantum autem nobis per uerbum dei patefactum est et breuis experientia potuit inuenire, illud generali intentione obseruandum puto: ut sicut his, quibus per districtos in excelso funes incedere disciplina est, huc uel illuc declinare discrimen est et deuiare aliquantulum, quamuis illud peregi guum uideatur, interitus est, omnis autem eis in eo salus est,

si contentam et directam incessus sui lineam teneant, ita et in his nostris actibus, in quamcumque quis partem quacum que ex causa declinauerit, siue id malitia siue etiam inperitia faciat, ultimi periculi res est. si uero et aliis praesit, non sibi soli sed et ceteris aeterni causa efficietur interitus. igitur uia regia incedendum est et neque his quae a dextris sunt neque illis quae a sinistris sunt intendendum, sicut et prouerbialis ante sermo praemonuit. sufficiat ergo haec de uitiis nostris et passionibus memorasse et quid operis ad sui curam a bono pastore deposcant, ab eo scilicet, qui secundum scripturae sententiam scienter scit animas pecorum suorum et regit gregem secundum uerbum dominicum et disciplinam pastoralem. quam a uero pastore omnium suscepimus Christo.

35. Ipsam uero uerbi dei curam et doctrinae rationem quo modo explicare ualeam — ut ultimum dicam quod primum est et magnum —, quoniam quidem hodie, ut uideo, omnes magistri sunt et omnes philosophantur? quod ego satis miror, si omnes hi, quos uideo in ecclesia ad faciendum sermonem in populo procedere, bene et recte norunt dare conseruis suis in tempore tritici mensuram et disponere sermones suos in iudicio ac ueritatem dogmatum nostrorum consequenter et rationabiliter explanare, quaecumque de mundis uel mundo philosophari oportet, quae de materia, quae de anima, quae de mente, quae de intellectualibus naturis siue bonis siue contrariis et, quod est maximum et quod constringit et continet ac conponit uniuersa, de prouidentia et de singulis, quae uel contra rationem accidere — humanam uidelicet — uel iuxta rationem uidentur.

36. 37. Sed et de primo nostro statu ac nouissima reforma tione, de praefigurationibus et ueritate, de utroque testamento, de aduentu Christi primo ac secundo, de incarnatione eius et passione ac resurrectione atque ascensione in caelos, de fine omnium, de iudicio, de retributione uel tristium uel bonorum, supra omnia uero et quod primum est, de beata et principium omnium tenente trinitate qualiter sentiendum sit. in quo et periculi summa consistit his qui ad inluminandos ceteros praesunt, uti ne uel in unam subsistentiam ac personam sermone contracto tamquam deorum multitudinem uitans quis solas appellationes nominum putet et eundem patrem et filium et spiritum sanctum aestimans nominari ad Sabellii inpietatem ex huiuscemodi confusione ac permix tione declinet, ut, dum unum omnia nominari putat, nihil esse unumquemque designet, quoniam quidem desinet esse quod est, cum in alterutrum id, quod esse dicitur unius cuiusque, transfunditur — uel certe, quod absurdum est, conpositus nobis ex diuersis introducitur deus secundum illas uulgi fabulas, quibus ex diuersis formis unum animal adum bratur atque depingitur —, neque rursum intersecantes dei natu ram secundum Arrii uesaniam et intra Iudaicam paupertatem diuinitatis afluentiam concludentes, ut soli ingenito patri summam deitatis adscribant uelut metuentes ne corruptio nobis deitatis fieri uideatur, si deus pater sit ueri dei et aequalis sibi filii per naturam, neque tria deitatis initia sibi inuicem contraria proferant et diuersa, ut per multa principia rursum ad paganorum errores, unde discessum fuerat, redire uideantur.

38. Neque in tres substantias alienas a se inuicem et diuersas fas est dirimi deitatem secundum Arrium. oportet enim non ita putare se unumquemque deferre deo patri, ut ei auferat

hoc ipsum quod pater est — cuius enim erit pater, si ab eo natura filii separatur et creaturis reliquis sociatur? non enim hoc est filium esse uel alienari a patre uel commi sceri ac refundi in patrem —, neque rursum tantum putare agere pro Christo, ut neque ipsi seruetur esse quod filius est; cuius enim erit filius, si non origo sua referatur ad patrem, ut sit ille qui genuit et iste sit qui est ex illo progenitus? origo enim pater est non exigui alicuius et indigni, sed deitatis et bonitatis origo est, quae in filio et spiritu sancto intellegitur et sentitur, in illo uelut filio et uerbo, in hoc uelut spiritu ab ipso procedente. et ita necessarium est, ut et unum deum secundum ueritatem substantiae fatea mur et patrem ac filium et spiritum sanctum in sua quemque subsistere substantia sentiamus.

39. Haec plus fortasse quam tempus sinebat protraxerim uolens uel uitam uel sermonem uel intellectum demonstrare eius qui populis praeest, quo possit in utroque perfectus fieri habitaculum spiritus sancti, per quem solum deus et intellegitur et interpretatur et auditur. mundorum namque est mundum contingere et sanctorum est sancta cognoscere. sciendumque illud iu primis est quod perdifficile negotium est in multitudine permixta atque diuersa, ubi et aetas et institutio uaria, de talibus disputantem et uelut multarum chordarum quandam citharam ferientem inuenire et proferre aptum ad omnes praedicationis uerbum et ita uelut plectrum singulis admouere, ut nusquam sonus offendat auditum. triplici namque ex modo in ecclesia dicentium periculum pendet, ex sensu ex uerbo ex auditu, ut perfacile eueniat in uno saltim aliquo, si non in omnibus labi. aut enim minus inluminatus est sensus aut ad explanandum defuit sermo sufnciens aut bene prolata crassior non recepit auditus; et ex uno quolibet horum casu fit in omnibus periculum ueritatis. et quidem in aliis quibusque studiis et doctrinis facile uel profertur sermo uel recipitur, in his uero nostris scholis ipsa auditorum expectatio dicturo periculum generat.

40. Tamquam enim de deo audituri et de summa om nium spe ac salute suscepturi uerbum quanto calidiores erga fidem fuerint, tanto adtentiores et scrupulosiores erga audiendum fient, ita ut, sicubi aliquid secus dicentis sermo sonuerit, non titubationem linguae putent, sed proditionem fidei pietatisque condemnent. et iudicant omnia non docentis ratione sed propriis sensibus, non his quos in ecclesia audiunt sed quos de domo secum deferunt conseruantes dogmata non quae rationabiliter didicerunt sed quae ex consuetudine non probabili tenuerunt. et hoc dico adhuc non ualde malorum hominum uitium, qui, licet regulam non teneant ueritatis, tamen religiose haec pati uidentur et habere zelum dei sed non secundum scientiam et ideo fortassis uidebuntur non debere uehementius condemnari utpote nec multa uapulaturi tamquam ignorantes domini uoluntatem et idcirco non facien tes eam, aut qui fortassis etiam corrigi aliquando poterunt et emendari, quoniam religiosa mens quam cito offenditur tam prompte et facile curatur. si quis forte ei(s) sermo apte et conpetenter adhibitus cor pulsauerit, continuo sicut ignifer lapis pulsatus a simili ex ea quae sibi naturaliter inest lucis scintilla lampadas confestim ueritatis accendit.

41. De illis uero quid dicamus qui, dum iactantiae gloriam quaerunt et praeesse populis delectantur, iniquitatem in excelsum loquuntur, qui uelut Iannes quidam et Mambres non tam Moysi quam ueritati resistunt et aduersum sanam doctrinam commouent arma uer-

borum? tertium quoque genus est ex inperitia contra dicentium, quam utique inperitiam conse quenter insolentia comitatur; et omni uerbo, nisi si quod forte ipsi protulerint, hostiliter et insolenter occurrunt. a quibus secundum domini dictum porcorum more ueritatis margaritae pedibus conculcantur.

42. Alii quoque sunt qui nullam quidem ex proprio sensu opinionem deferunt neque aliquam formam de fide dei obtinent uel bonam uel malam, sed omnibus se tradunt magistris atque omnem suscipiunt sermonem uelut quod melius est et rectius ex omnibus electuri, ignorantes quia non bonos de ueritate iudices elegerunt, semet ipsos uidelicet, et iudicare se putant posse de his quae se fatentur ignorare. tum deinde ex ueri similibus frequenter modo in hoc, modo in illud uersi atque mutati et omni uerbo nunc adquiescentes, paulo post iterum reluctantes simul et magistros et studia permutant et uelut puluis uento agitatus facile transferuntur. ad ultimum uero stultitiae suae proferunt fructum; nam uelut fatigati audiendo diuersos et uicti taedio simul omnia re spuunt et uelut uacui et inanes ex omnibus quae crediderunt facti continuo etiam contemnere et inridere nos incipiunt uelut nihil rationabile in fide nostra habentes et patiuntur quod accidere solet his qui oculos dolent et solis lumen accusant uel qui aures, et uoces hominum minus esse sono ras queruntur.

43. Propterea ergo multo utilius est animae simpliciter et pure ueritatis elementa suscipere et uelut ceris ea nondum charaxatis inscribere quam super illa quae ante male scripta sunt superducere, id est supra malam doctrinam et peruersa dogmata uerbum fidei ac ueritatis ingerere et cum primis postrema confundere. nam uiam quidem incedere adtritam et leuigatam adsiduitate commeantium praestat quam inusitatam et rudem et nullis antea uestigiis proculcatam, campum quo que serere exercitio aratri frequentis edomitum melius est quam illum qui ignarus est sulci et uomeris nescius; animam uero illam melius excolam, quae nullo adhuc maligni cultoris aratro temerata est nec praeuentione pessimi seminis occupata. alioquin duplicabitur nobis labor, dum necesse est prius conceptas malitiae formas corde detrudere, tum deinde bonita tis imaginem uirtutum ceris uariantibus reformare, ut, quam multae ac diuersae fuerant in anima species deprauationis, tam multae sint et restitutionis. quorum omnium scientia ac disciplina uigere debet apud eum, cui animarum instituendarum cura committitur. ex quibus nos quam plurima nunc breuitatis studio praetermittimus.

44. Sicut enim uerbi gratia, si fieri posset ut ex multis animalibus ac bestiolis genere ac specie diuersis, magnis et exiguis, ferocioribus et mitioribus, asperioribus et lenioribus, unum aliquod animal uel bestia una constaret, haec utique ad mitigandum si cui crederetur, quantum ei inmineret operis ac laboris, quantum eius requireretur industriae, ut unicuique bestiarum uel animalium, prout mos exigit singulorum uel prout natura poscit, occurreret! quoniam quidem neque eadem uox apta est omnibus neque eisdem, ut ita dicam, sibilis aguntur. sed ne cibus quidem cunctis unus atque idem est nec palpandi ac fouendi mos unus est bestiis, ita ut interdum hisdem ipsis quibus mitigantur aliae ad furorem aliae susci tentur. quibus ergo se modis singulis quibusque bestiae huius ille eruditor aptabit? quomodo se ad uniuscuiusque naturam atque ingenium commodabit? nonne necesse erit

eum, cum sit apud semet ipsum simplex et constans, tam fieri uarium et tam in diuersa mutabilem quam poscit ipsa diuersitas bestiarum, ut unumquodque animal pro naturae et ingenii sui oportunitate curetur, quo possit totius bestiae corpus ex tanta diuersitate conpositum recte inter se inuicem bestiolis moderatis in pace ac tranquillitate persistere? ita ex multis ac diuersis et moribus et linguis et institutionibus uelut unum animal conpositum sibique dissimile commune hoc corpus ecclesiae qui instituendum suscepit ac regendum, cum esse debeat ipse apud se semper inmobilis et idem, necessehabet tamen singulorum se et moribus et institutionibus conformare ac sermonem suum aptare singulis oportunum..

45. Quoniam quidem alii lacte indigent, hi uidelicet quibus prima adhuc religionis rudimenta traduntur, et cum sint paruuli in fide, uirilis adhuc, ut ita dixerim, cibi uigorem ferre non possunt; quem utique contra uires si quis ingeratr fortassis oppressi et degrauati, dum mens non sufficit ingesta suscipere — sicut ne in paruulis quidem corporalis materia decoquere ualet maiores uiribus cibos —, etiam priorum iacturam ac detrimenta persentient. alii uero sunt qui sapientia indigent, quae profertur et praedicatur inter perfectos, et cibis excelsioribus ac ualidioribus uti possunt pro eo quod exer citatos habent sensus ad discretionem boni uel mali, ueritatis atque mendacii. quos utique neque lacte potari neque holeribus pasci, id est infirmo ac fragili conuenit cibo; alio quin nequaquam roborabuntur in fortitudine Christi neque crescent laudabili incremento, quo oportet omnem perfectum in ipso crescere in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.

46. Et ad haec quis idoneus? non enim debemus esse sicut plurimi adulterantes uerbum dei et miscentes aquam nino, id est laetificanti cor hominis uerbo sermonem uilem admiscere et per terram repentem, qui uel iocum moueat uel temporale aliquid narret, ita ut carnalis lucri ex hoc nobis aliquid nundinari uideamur, cum ita singulis loquimur, ut ipsi delectantur audire, et sumus uelut uentriloqui quidam, id est de uentre et pro uentre loquentes et uentri in uerbis nostris omnibus prouidentes, quod est uere de terra loqui, ut placere potentibus et diuitibus uideamur, quos magis laedimus, immo quos perdimus et quorum sanguinem inno centem effundimus, id est animarum simplicium uitam in interitum damus, quae utique de nostris manibus exquirentur.

47. Pro his ergo omnibus considerabam multo esse melius peritioribus aliis cedere regendi habenas quam currus praeci pites per inperitiam dare, et magis accommodare aurem ad oboedientiae auditum quam linguam inperitam mouere. haec egomet mecum disserens et consiliario usus memet ipso non malo, ut opinor, sin minus, certe uel sedulo, dicta factaque quae ad pietatem pertinent discere potius ignorans malui quam docere. optabile namque est et mihi percarum usque ad ulti mam discere senectutem, quoniam quidem nulla aetas ad perdi scendum sufficere potest, docere uero alios affectare eum, qui non sufficienter instructus est, res mihi uidetur antiqui prouer bii (in dolio discere artem figuli\', hoc est in periculo animarum doctrinam discere pietatis. quique aut satis stulti mihi uidentur aut temerarii: stulti pro eo, si in tantum bruti sunt ut inperitos se esse non sentiant, temerarii, si intellegunt quidem, audent tamen adire negotium.

48. Hebraeorum seniores tradunt quod fuerit talis quaedam apud eos antiquitus laudabilis obseruatio, ut non omni aetati omnis scriptura uel legenda uel discenda committeretur pro eo quod non expediret omnes omnia cito discere, quia nec capere possunt omnes omnia, et idcirco laedi eos potius quam iuuari, si nondum capaces ea quae sunt profundiora cognouerint. sed cetera quidem omnia, quorum etiam historica narratio inprobabilis non est, a puero statim discunt, eas uero scripturas, quae uili indumento litterae pretiosa intrinsecus contegunt sacramenta, nulli ante uicesimum et quintum annum discere uel etiam scire committitur, quo scilicet sit hoc uelut munus quoddam propositum exercitio uirtutis his, in quibus ad illud aetatis et uita probabilis et ornatus morum et intellegentiae capacitas apparebit; qui utique iam ualeant bene et confidenter ascendere ab inferioribus litterae ad supe riora spiritus et excelsa.

49. Quid ergo? apud nos inter docere et doceri nulla erit differentia, nulla discretio? nec inter tribum et tribum fiet ulla diuisio? nec illi ultra Iordanem et isti intra Iordanem hereditatem sorte suscipient? nullus populis nostris finalis terminus dabitur? nulla uiuendi regula figetur, sed ita in confuso habebuntur omnia et ita unusquisque quod uidebitur rectum in oculis suis faciet, ut plurimi ex nobis, uti ne dicam omnes, ante paene quam primos infantiae deponant pilos, dum adhuc puerile balbutiunt uixdum dominicas ingressi aulas, antequam sacrorum uoluminum nomina saltim ipsa cognoscant, antequam nouae uel ueteris scripturae uel auctores discant uel stilum cognoscant — nam illud non dico, antequam bosor abluant et animae uitia deponant —, sicubi forte duos uel tres sermones ex antiquis tractatoribus didicerint et hoc fortasse ex auditu magis quam ex lectione, aut si paucos ex Dauid sparsim didicerimus psalmos ac deinde ueste fusciori ac bene conposita utamur, uel si etiam usque ad zonae cingulum philosophiam ostentemus speciem nobis pietatis et faciem huiuscemodi adinuentionibus colorantes, continuo iam admirationi esse uolumus et laudi, praeesse iam populis cogitamus, Samuhel aliqui nobis uidemur ab ipsis incunabulis consecrati, sapientes quoque et doctores et diui norum mystae, et inter scribas et legis doctores nosmet ipsos ordinamus et uelut caelestes quidam incedimus quaerentes ab hominibus uocari rabbi dicentes: (nusquam prorsus susci pienda est littera, sed omnia spiritaliter intellegenda\' — alioquin deliramenta quaedam uideri et somnia —, insuper etindignamur, nisi uehementer et fauorabiliter conlaudemur? et haec beni- gniores ac simpliciores quique nostrorum; uerum spiritales isti fastidiosi iudicantes singulos et condemnantes et pro nihilo omnino ducentes, si ita libuerit, abscedunt etiam commu nionem nostram uelut inpiam recusantes.

50. Quodsi aliquem eorum lenioribus monitis adire uelimus et adsertione rationabili conuenire dicentes: \'quaeso te, o uirorum optime, respondeas mihi: artem aliquam uel disci plinam ducis esse tibia canere uel citharam ferire?\', sine dubio disciplinam esse fatebitur. \'quid deinde de sapiente sentis atque ipsa sapientia, id est de diuinarum humanarum que rerum disciplina et scientia?\' concedent etiam hoc. \'et quid? meliores esse illas artes quam sapientiam ducimus, an multo his omnibus praestare sapientiam?\' scio quod etiam hoc con cedent; et hucusque fidem in responsionum ueritate seruabunt. quid ergo? citharae quidem et tibiae disciplina habebit doctrinam atque institutiones suas et tempus ad hoc

discendi dabitur et labor ac studium adhibebitur et mercedes doctori bus praestabuntur, interdum etiam, sicubi quis peritior magister auditur, ob hoc peregrinatio quoque longa suscipitur, et quidquid illud est quod ad elimatam pertineat eruditionem, etiamsi sit sumptuosum, toleratur et geritur, sapientiam uero, quae omnium et princeps est et inuentrix et in semet ipsa habet omnia et continet, cuius nomine etiam deus uocari magis quam ceteris quibus humanum sermonem uti fas est appella- tionibus gaudet, ita leue et ita nullius momenti existimabimus, ut putemus uoluisse quempiam tantum et statim esse sapientem? nonne hoc ultimae est et desperabilis inperitiae? si ergo eis talia uel his similia aut etiam ualidiora proponamus, apud illos super saxa seminamus et narramus fabulas auribus surdis, ita ut ne in hoc quidem sint sapientes, ut saltim commoniti agnoscant inperitiam suam. unde mihi uidetur digne eis et conpetenter dictum Salomonis aptari, quo ait: est malitia quam uidi sub sole, uirum qui uidetur apud se sapiens esse. hoc autem sine dubio longe nequius, si is etiam doctor subrogetur aliorum qui semet ipsum ignorat esse inperitum.

51. Qui languor lacrimis ingentibus et luctu magis quam uerbis indiget. unde et ego frequenter apud memet ipsum miseratus sum huiusmodi homines sciens quod uelle uideri sapientem hoc est omnino non esse sapientem. sed grande inpedimentum est hominibus ad uirtutem falsae et inanis gloriae praesumptio. cuius tamen morbi penitus effugere macu lam Petri fortasse uel Pauli sit, qui, cum uerbi et sapientiae et gubernationis gratiam percipere a Christo meruissent, omnibus tamen omnia facti sunt, ut omnes lucrifacerent. nobis uero satis est, si uel gubernari nos recte patiamur et regi ab his quibus regendi gratia gubernandique concessa est.

52. Uerum quoniam Pauli et ceterorum similium eius fecimus mentionem, omittentes, si uidetur, ceteros omnes qui nel per legis lationem uel per prophetiam uel per militiae magisterium uel per aliquam huiuscemodi procurationem popu lis praefuerunt, sicut Moyses uel Aaron uel Hiesus aut Helias uel Heliseus omnesque iudices, Samuhel quoque et Dauid et multitudo cetera prophetarum, Iohannem etiam baptistam, sed et duodecim discipulos domini atque eos qui uel cum ipsis uel post ipsos cum labore multo et sudore populis praefuerunt temporibus suis singuli, omnes hos nunc interim omittentes Paulum solum adhibebimus ad adsertionem uerbi nostri et in ipso ac per ipsum considerabimus, quid et quan tum sit cura ac diligentia animarum, uel si parum operis et prudentiae requirit aut parum consilii laborisque deposcit. uideamus ergo quid Paulus dicit de Paulo et ex ipso quid istud sit negotii de quo agitur addiscamus.

53. Omitto enumerare labores et uigilias, in siti et fame miserias toleratas, in frigore et nuditate; omitto illos extrin. secus insidiantes, intrinsecus resistentes; omitto persecutiones, Iudaica concilia, carceres, uincula, accusatores, iudicia, cotti dianas et momentarias mortes; quod in sporta per murum demissus est, quod lapidatus est, quod uirgis caesus est; omitto circuitus orbis terrae, pericula in mari, pericula in terris, diei ac noctis profundum, naufragia, pericula fluminum, pericula latronum, pericula ex genere, pericula in falsis fratri- - bus, manuum labore uictum quaesitum, sine sumptu euange lium; quod theatrum factus est et hominibus et angelis is qui medius dei et hominum consistebat, pro hominibus quidem

agones et certamina sustinens, deo autem substantialem populum conparans et adquirens. praeter haec ergo omnia quis digne exponere ualeat cottidianam pro singulis prouidentiam et sollicitudinem omnium ecclesiarum? erga omnes miseri cors, erga omnes fraterno distentus affectu: offendiculum quis patiebatur, et Paulus infirmabatur; scandalizabatur alius, et Paulus urebatur.

54. Sed docendi enumerem studium ac laborem? sed cura rum uarietatem? sed lenitatem dicam et iterum austeritatem aut ex utroque temperamentum, ut neque multa .asperitate exulceraret neque nimia benignitate resolueret? leges dat seruis et dominis, principibus et subiectis, uiris et mulieribus, parentibus et liberis, nuptis et innuptis, continentibus et luxuriosis, sapientibus et insipientibus, circumcisioni et praeputio, ecclesiae et saeculo, spiritui et carni. pro aliis quidem laetatur et gratias agit, alios uero castigat et corripit; alios gaudium et coronam nominat, alios uero stultitiae notat; cum aliis quidem bene currentibus currit, alios autem male currentes refrenat et reuocat. nunc separat de ecclesia, nunc recipit et caritatem confirmat; nunc luget aliquos, nunc laetificatur ex aliis; nunc lacte potat, nunc mysteria reuelat; nunc se deicit et exaequat humilibus, nunc secum erigit liumiles et exaltat; nunc proponit spiritum mansuetudinis, nunc superbis et adrogantibus apostolicae potestatis uirgam minatur; nunc erigitur aduersum erectos, nunc efficitur discipulis tamquam si nutrix foueat paruulos suos; nunc apostolorum omnium est minimus, nunc documentum sui pollicetur per eum qui in se loquitur Christus; nunc reuerti desiderat et esse cum Christo, nunc permanere in carne propter eos qui indigent necessarium probat; non enim quaerit quae sua sunt, sed quaerit quae filiorum sunt eorum, quos in Christo per euangelium genuit. quod utique singulariter obseruandum est his qui spiritalibus populis praesunt, ut in omnibus quae sua sunt neglegant et contemnant pro utilitate ceterorum.

55. Gloriatur ergo Paulus, sed in infirmitatibus ac tribulatio nibus suis, et uelut pretioso quodam monili mortificatione Christi adornatur; excelsior est supra omne quod carnale est, exultat autem in spiritalibus et gloriatur; et cum non sit inperitus in scientia, tamen per speculum et in aenigmate uidere se dicit. confidit spiritui, et tamen corpus adfligit uelut clandestinum aduersarium destruens, quid nos edocens per haec et quid erudiens nisi nihil ex his quae deorsum sunt praesumere neque inflari per scientiam neque carnem aduersum spiritum erigere? pugnat ergo ille pro omnibus, orat pro omnibus, zelatur omnes dei zelo, accenditur pro omnibus et inflammatur, pro his qui extra legem sunt, pro his qui in lege sunt, magister gentium, Iudaeorum aduocatus. pro quibus etiam audet aliquid ultra quam fas est, pro fratribus scilicet secundum carnem, ut et ego audeam simile aliquid dicere. ultra mandatum dei nititur; nam proximos suos non sicut se sed plus quam se diligit. denique se etiam abiecto illos pro se introduci orat ad Christum. o singularem mentis magnificentiam! o caelestem spiritus calo rem! imitatur et in hoc Christum, qui factus est pro nobis maledictum, qui infirmitates nostras tulit et languores nostros portauit et elegit, ut ita dicam, extra pietatem fieri pro pietate, dum anathema esse a Christo patitur, tantum ut isti salui fiant.

56. Et quid dicam per singula? uiuit non sibi sed Christo et praedicationi uerbi; mundum sibi crucifigit et se mundo; omnia parua ducit et exigua pro desiderio Christi. etiamsi ab Hierusalem in circuitu usque ad Illyricum repleat euangelium, etiamsi usque ad tertium caelum raptus ascendat, etiamsi in paradisum deducatur et ibi audiat uerba quae non licet hominibus loqui, in his omnibus non gloriatur nisi tantum in infirmitatibus suis. sed haec Paulus et si qui forte sunt in spiritu similes ei. nos uero uereor ne secundum illud quod scriptum est stulti quidam simus principes Taneos aut exactores populos racemantes uel beatificantes populum ad seductionem et semitas pedum eorum conturbantes aut etiam ex illis, de quibus dicitur quia inlusores domi nabuntur eorum et iuuenes praepositi et pueri sensi bus, qui fortassis ne panem quidem uel uestimentum habea mus ad hoc ipsum ut principes aliquorum simus, aut prophetae docentes iniqua et qui beatificamur in cassum. multum certe nobis deest, ut simus sacerdotes loquentes in corde Hierusalem. quae omnia Esaias inputat et exprobrat, cuius labia per Seraphin ignea pruna purgantur.

57. Sed quid? opus quidem tantum ac tale est et tam laboriosum cordi sensibili, periculum uero leue aut nullum et lapsus contemptibilis? et quidem multum mihi metum intentat. hinc quidem beatus Osee iudicium dicens esse de nobis sacerdotibus et principibus: quoniam, inquit, laqueum facti sumus ip specula et sicut rete quod extensum est super Itabyrium, quod extensum est ab his qui humanas animas capiunt. sed et desecandos esse malos prophetas com minatur et igni consumendos iudices eorum. cessandum quoque esse ab ungendis regibus et principibus ordinandis, quoniam ipsi sibi statuerunt reges et non per deum.

58. Hinc autem deterret beatus Michaeas non ferens fabri cari Sion in sanguine et Hierusalem in iniquitate principum suorum, qui cum muneribus iudicabant, et cuius sacerdotes cum mercedibus respondebant et prophetae cum pecunia diuina bant. pro quibus uel aliis similibus iniquitatibus dicit quia Sion sicut ager arabitur et Hierusalem sicut casa in pomario derelinquetur et mons, in quo domus dei est, erit sicut lucus siluae. lugens quoque quod rarum quemque inueniat recte incedentium, uelut si spica ali cubi post messores uel racemus post uindemiatores inueniatur, arguit nihilo minus interdum et principes expetentes et iudices uerba ad gratiam loquentes et paene similiter sicut beatus Dauid exclamat: saluum me fac, domine, quoniam defe cit sanctus.

59. Iohel autem nobis beatus etiam lamentationem iniungit et luctum praecipit his qui altari deseruiunt, cum famis uastitas inmineret — in tantum deliciae et afluentia prohibentur in penuria ceterorum —, denique sanctificare iubentur ieiunium et praedicare curationem, senes quoque et paruulos adhibere, aetates omni miseratione dignas. sed et ipsi ascendere iuben tur ad templum et in cinere se saccoque prosternere — quo niam quidem misera facta est terra et ablata est de domo domini libatio et hostia —, ut per nimiam humilitatem misericordiam mererentur.\'

60. Quid uero dicam de Ambacum? qui feruentioribus usus eloquiis ad ipsum sermonem suum contulit deum et uelut benignitatis dominicae fiducia pro iniquitate iudicum in ipsum, ut ita dixerim, inuehitur dominum dicens: usque quo, (domine), clamabo, et non exaudies?

uociferabor ad te uim patiens, et non saluabis? ut quid mihi ostendisti labores et dolores, ut aspiciam infelici tatem hanc et inpietatem? in conspectu meo fac tum est iudicium et iudex accipit. propterea sub uertitur lex et non perducitur ad finem iudicium. tum deinde pro his omnibus comminatio subsequitur huiusmodi: uidete, co ntemptores, et aspicite et admira mini mirabilia et exterminamini, quoniam opus ego operor. et quid opus est omnia proferre quae continet comminatio? transeamus modice tristiora. cum ergo uel defle uisset inpios uel aliquatenus reuocasset a malis, reuocare conatur etiam principes et doctores malos prohibens eos tur bulenta aqua potare gregem, id est uti debere uerbo limpido et perspicua sinceraque doctrina et ebrietatem legis, id est errores malae intellegentiae, nequaquam proximis propinare neque speluncas eorum ad habitandum serpentibus ac bestiis praeparare, quod est in animas auditorum cogitationes malas inicere et consilia uenenata demergere. isti quidem talia ad nos et de talibus disputant.

61. Malachiam uero quomodo feremus nunc increpan tem sacerdotes amarissime, nunc etiam obiurgantem quod nomen domini spernant? qui etiam addit interrogantibus se: in quo nomen domini spreuimus? et dicit: in eo quod admouistis ad altare panes pollntos et escas ex rapina. et quod tales uotiuas suas uictimas offerrent regi omnium deo, quales si principibus suis obtulissent susceptae non essent, clauda scilicet ac morbida et corrupta ac polluta animalia. tum deinde etiam Leuitas testamenti dei commonet — quod est testamentum uitae et pacis —: ut timore timeatis dominum et a facie nominis eius reuerea mini: lex, inquit, erat ueritatis in ore eius et iniquitas non fuit in labiis eius. in pace directus est et ingressus est mecum et multos ab iniqui tate conuertit, quoniam labia sacerdotis serua bunt scientiam et legem requirent ex ore eius, quoniam angelus domini omnipotentis est. nollem autem proferre cum his etiam maledictorum sermones, sed timeo subtrahere aliquid ueritati. quantum sufficit tamen et expedit, proferam: non ultra, inquit, respiciam ad ho stias uestras necsuscipiameasdemanibusuestris. et tantum est quod exacerbat dominum iniuria sacerdotum, ut etiam ipsa sacrificia repellat ac respuat.

62. Zachariae autem cum recordatus fuero, perhorresco falcem deferentis e caelo, qui et ipse similiter aduersum sacerdotes multa testatur. sed et lesum ipsum, sacerdotem magnum, sordidis uestibus introducit, quibus ablatis candidis eum et sacerdotalibus induit. sed et quaecumque angelus ad eum loquitur, quamuis haec maiora quam ad homines pertinet uideantur et humani sacerdotii supergredi statum atque ideo silentio tegenda sint, tamen quoquo modo etiam ipsi Iesu a dextris stare diabolus dicitur et aduersari ei. quae res utique mihi fragili homini multo maiorem incutit metum cautelam que denuntiat.

63. Quantum uero ceteros pastores incusat et culpat, quan tum castigat et corripit! quis est tam saxei cordis et adaman tinae duritiae, qui non audiens intremescat? uox, inquit, lamentantium pastorum, quia misera facta est glo ria eorum: uox frementium leonum, quia haec et haec passi sunt. et tamquam in praesentia ac sub oculis lamentationem ponit et luget eos qui indigna patiuntur. tum deinde paulo inuidiosius repetit et amarius prosequitur dicens: pas c it e ouesiugulationis, quasquiconparantiugu lant nec paenitentiam agunt. et hi qui uendunt eas dicunt: benedictus dominus, quoniam ditati sumus. et pastores earum

nihil patiebantur nec dolebant pro his. propterea non parcam ultra his qui habitant terram, dicit dominus. et iterum ait: exsurge, framea, super pastores et percute pa stores et eripe oues, et superducam manum meam super pastores, et: iratus est furor meus super pastores, et super agnos uisitabo. multa quoque addit et aduersum populum et aduersum populi duces cum ingen- tibus minis. uerum ego metuo, ne molestior uidear per ordinem cuncta dinumerans, et ideo omitto plura retexere.

64. Praetereo et duos illos qui apud Danihelum referuntur seniores, de quibus praedixerat dominus: quia processit iniquitas ex Babylone a senioribus. qui uidebantur populum gubernare. Ezechihelum sane penitus prae-_ terire non possum, qui tam praeclara uidet tamque magnifica, qui mysteria tam recondita enuntiat, quomodo speculatoribus praecipit, ne reticeant malitiam in ciuitate et gladium super eam uenientem, quia neque ipsis expedit reticere neque his qui delinquunt profuit non audire. sed et illis ponitur silentii sui poena et istos interitus non moratur.

65. Sed et alio loco quomodo luctum quendam super pastores introducit dicens: uae super uae erit et nuntius super nuntium, et requiretur uisio a propheta et lex peribit a sacerdote et consilium a senioribus. et rursum: fili hominis, dic ei: tu es terra, super quam non pluit, super quam imber non descendit in die irae; in medio autem tui principes tui sicut leones rugientes et diripientes praedam atque animas comedentes perpotentiam. et paulo post rursum: sacer dotes, inquit, contemnebant legem meam et pollue bant sancta mea; inter inmundum et sanctum non discernebant, sed omnia erant eis unum, et asabba tis meis obuelabant oculos suos. comminatur quoque consummare se parietem et eos qui lutant uel ungunt eum, qui sunt illi qui peccant et illi qui operiunt peccata eorum et contegunt; quod utique de malis principibus et sacerdotibus dicitur, qui declinant, inquit, domum Israhel secundum cor suum, quod alienatum estin concupiscentiis suis.

66. Praetereo uero commemorare quaecumque dicit de his qui se ipsos pascunt, qui lac comedunt et lana induuntur, qui quod crassius est iugulant et se ipsos pascunt et oues non pascunt, qui infirmum non confortant, qui contritum non conligant, qui quod errat non reuocant et quod periit non requirunt et quod ualidius est non conseruant, sed adfligunt et conficiunt et dispergunt, ita ut dispergantur oues per omnes campos et per omnes montes pro eo, quod non sint pastores, et efficiuntur oues in depraedationem auibus caeli et bestiis terrae, dum non est qui requirat neque qui conuer tat. unde et ita ait propheticus sermo: uiuo ego, dicit dominus, pro eo quod haec ita sunt et factae sunt oues meae in praedam. ecce ego ad pastores, et exquiram oue3 meas de manibus eorum. et illas quidem congregara se dicit ac reparare, illos uero passuros ea quae malis past/.ibus praeparata sunt.

67. Uerum ne si gula quaeque dinumerans prophetarum dicta sermonem in longius protraham, unius adhuc tantum modo prophetae faciens mentionem, illius scilicet qui antequam plasmaretur in utero agnitus est et antequam ex uulua procederet sanctificatus est — Hieremias hic est —, ceteros praeteribo. quaerit hic aquam capiti suo et oculis suis fontem lacrimarum, ut digne possit deSere Israhel uel eorum qui prae sunt ei malitiam.

68. Dicit enim ad eum dominus de sacerdotibus: sacer dotes non dixerunt: ubi est dominus? et qui obtinent legem meam non sciebant me, et pastores inpie agebant in me. tum deinde dicit: pastores inpru dentes et dominum non exquisierunt. et propterea non intellexit omnis grex et dispersus est. et rur sum: pastores multi corruperunt uineam meam et polluerunt portionem meam, quae erat desidera bilis; fecerunt eam desertam et inaccessibilem. et rursum aduersum eos mouetur et dicit: o pastores, qui perdunt et dispergunt oues gregis mei! propterea haec dicit dominus aduersum pastores: populum meum uos dispersistis et oues meas expulistis et non requisistis. ecce ego dabo uindictam super uos secundum pessimas adinuentiones uestras. ulu lare quoque pastores praecipit et lugere arietes ouium, quia adinpleti sunt dies eorum ad iugulandum.

69. Sed quid demoror tam multa de ueteribus proferens, quasi uero Pauli regulae non sufficiant, quas de episcopis et presbyteris statuit? uigilantes esse iubet et sobrios, non uinolentos, non percussores, docibiles, in omnibus inculpabiles. illud uero capitulum ne proferre quidem in medio audeo, in quo dominus discipulos suos ad praedicationem mittens de singulis quibusque qualiter agere debeant designabat: quales ipsi esse, quibus etiam indumentis quibusque calciamentis uti deberent, quam expediti, quam ab omnibus paene nudi et, ut ita dicam, caelestes incedere super terras, ut non minus exemplo uitae uirtutem quam uerbis docerent ac dictorum fidem gestorum ueritas conprobaret.

70. Sed et illud quoque me non minus commouet, cum Pharisaei arguuntur et scribae, quos utique longe nos oportebat in uirtute ac iustitia superare. et uereor nunc, ne forte eos in malitia superemus, ita ut conpetat nobis etiam illud dici: \'serpentes, generatio uiperarum et duces caeci et culicem colantes et camelum gluttientes et sepulcra dealbata, uelut intrinsecus inmundi et extrinsecus religiosi, parapsides mundae deforis\' et alia quaecumque in illos uel dicta uel exprobrata sunt.

71. Has egomet mecum cogitationes diebus ac noctibus uoluens in ipsis, ut ita dicam, medullis meis conficior et consumor continuatisque suspiriis tabesco carnibus ac toto corpore deliquesco. non me permittit hic angor erecto ac resu pino pectore et elatis ac sublimibus oculis incedere, sed humiliat animam meam et contrahit mentem, ipsi quoque linguae uincula inponit ac frena nec me permittit quomodo aliis praeesse debeam cogitare neque quomodo alios emendem aut corrigam, sed quomodo ipse, si fieri potest, iram futuri iudicii effugiam uenientem et parum aliquid me ipsum a filio perditionis abstraham et faciam alienum. mundan enim prius oportet et sic alios mundare, sapientem prius fieri et sic alios facere sapientes, lumen effici et ita alios inluminare, accedere ad deum et ita alios adducere ad deum, sanctificari et ita alios sanctificare, manus habere rectas et sic indigentibus porrigere manum, recti esse consilii et sic aliis rectum dare consilium.

72. Et quando, inquiunt, ista erunt? hi qui omnia cita malunt esse quam cauta, qui tam cito aedificant quam cito destruunt. et quando, aiunt, lucerna ponetur super candela brum? quando talentum dabitur nummulariis? dei, inquiunt, gratia temporibus et circuitu longo non indiget. haec qui feruidiores sunt erga amicitias magis quam erga religionem, quibus tardum est omne quod differtur, quasi non uel in ultima aetate melius sit aliquid inuenire

prudentiae quam perurguere ineruditam iuuentutem, quia et multo melius est pauci temporis regnum legitimum quam tyrannis longi tem poris, quia et (multo) melior est exigua pars cum iustitia quam multae possessiones cum iniustitia. aut non pretiosius ducitur exiguum auri quam multi ponderis plumbum?

73. Et omnis pars quae in primis perurguetur in nouissimo non bene dirigetur. nam et illud quod super petrosa semina tum est cito quidem exortum est, sed quia non habuit altitudinem terrae, ad primos statim aestus solis exaruit. et domus, cuius fundamenta non usque ad soliditatem petrae deducta sunt, incursus imbrium et impetns fluminum ferre non potuit. praeterea \'uae tibi, ciuitas, cuius rex tuus iuuenis\' Salomon dicit. et iterum: noli esse uelox in uerbis. quodsi ille praecipit uelocem ad uerba non fieri, quanto magis in opus tantum et tam magnum uelociter prosilire non expedit! quasi uero tamquam e luto sub die formatum subito produci oporteat ueritatis magistrum, quem utique cum angelis adsistere oportet deo et cum archangelis glorificare atque in caelestibus altaribus offerre hostias Christo et apud ipsum et cum ipso fungi sacerdotio, ut reformetur quod dilapsum est, ut diuina in homine imago reparetur, ut superiori mundo habitatores sui reddantur et — ut simul to tum dicam —, ut ex hominibus in deorum numerum transeant.

74. Scimus cuius sumus ministri et ubi et quali sacer dotio fungimur, ubi sumus et quo mittimus quos praeparamus. nouimus altitudinem dei et humanam infirmitatem et uirtutem infirmitati datam. caelum excelsum, terra autem pro funda. et quis ascendet illuc eorum qui pro peccato proiecti sunt? quis tenebris et obscuritate circumdatus et carnis crassi tudine obuolutus tota mente pure perspiciet totam mentem? quis est qui permisceatur stantibus et inuisibilibus, cum sit adhuc in his quae uidentur et ubi nihil stat? uix enim Ific aliquis positus eorum qui ualde purgati sunt uidere poterit imaginem quandam et simulacrum boni sicut hi qui solem intuentur in aquis. quis ergo est qui digne intueri possit eum qui metitus est manu aquam et caelum palma et uniuersam terram pugillo, qui statuit montespon dere et colles statera? quis erit locus requietionis eius et cui adsimilabitur?

75. Quis conprehendere poterit eum qui uerbo et sapientia fabricatus est hominem et a se inuicem dissidentia in unum adduxit atque conposuit, miscuit terram spiritui et conpagi nauit animal uisibile et inuisibile, temporale et inmortale, terrenum et caeleste, contingens deum et non conprehendens, adproximans et longe positum? dixi, inquit, sapiens efficiar, Salomon, et ipsa sapientia longe facta est a me, longe plus quam erat. et qui adiecerit scien tiam adiciet dolorem, quia non tantum laetificant ea quae inuenta sunt per scientiam, quantum contristant illa quae effugiunt et conprehendi non possunt, sicut euenire solet his quibus adhuc sitientibus abstrahitur poculum.

76. Haec sunt quae mihi suadebant melius esse audire uocem doctorum quam supra uires fieri doctorem: si altitudo caelestium et puritas supernorum uix possunt capere clari tatem dei, cuius abyssus opertorium est, cuius tenebrae lati bulum, cum lux ipse sit totus et lucem habitet inaccessibilem, qui in omnibus est et extra omnes est, qui omne bonum est et supra omne bonum est, qui inluminat mentem et effugit mentem in tantum secedens quantum ac-

cesseris sensu sci licet, ut, dum ipse ultra refugit et abscedit, prouocet et inuitet ad interiora amatorem sui et amplius desideretur, dum iam quasi conprehensus elabitur.

77. Cum ergo talis et tantus sit quem quaerimus et quem desideramus, quem sequimur et ad quem festinamus, qualem oportet esse eum, per quem desiderantes animae accessum habere debent ad illum qui quaeritur et desideratur? mihi quidem ingens metus est, ne etiam de ipso thalamo sponsi foras proiciar conligatus manibus pedibusque, uelut qui mihi non praeparauerim indumenta nuptialia, sed qui temere inrepserim in medium recumbentium. et quidem — ut prodam aliquid eorum quae apud nos latent — et ego a pueritia inuitatus sum a deo et in ipsum iactatus sum ex utero ac de uentre matris donum maternae promissionis oblatus sum, et post haec per pericula confirmatus sum et desiderium eius in me conualuit et in id omnia concurrerunt. unde etiam ego obtuli me in possessionem ei cui fueram ex incunabulis mancipatus et a quo fueram de periculis liberatus; obtuli ei omnia mea. quid dico omnia? hoc quod habere solum uidebar: litteras et instituta liberalia, ex quibus hoc solum lucri habui, ut uiderer habere quod contemnerem et quibus Christum praeferrem. delectatus sum magis in uerbis dei et effecta sunt mihi eloquia eius sicut fauus mellis, et uocaui prudentiam et sapientiae dedi uocem meam. sed ne in ceteris quidem neglexi, id est iracundiam cohercere, refrenare linguam, oculum pudicius agere, uentrem castigatius gubernare, calcare humanam gloriam. sed uelut insipiens loquor, dum non a uobis celatum uolo quod in his quidem prout potuimus studium gessimus non satis esse ceteris inferiores.

78. Philosophari uero secundum deum et scire animarum gubernacula continere et praeesse ceteris ac regere alios, cum ipse recte regentibus oboedire nondum didicerim, supra me esse negotium duxi praecipue in hoc tempore, in quo .uidemus homines huc atque illuc conuerti et conturbare omnia, ut nihil esse melius uideatur quam fugere e medio et latere. omnia enim inpugnat et perturbat inimicus et uelut in caeca caligine bellum mouet, quo magis aduersum se inuicem dimicent membra, ut effugentur reliquiae, si quae illae sunt, caritatis, dum noua nomina nouis sacerdotibus adquiruntur et, sicut scriptum est, effusum est obpro brium super principes.

79. Effugatus est timor omnis ex animis et ubique obtinet inpudentia. quicumque uoluerit scientiae sibi uindicat summam et profunda spiritus intra se esse deputat. omnes autem ex hoc docti et catholici uolumus uideri, si alios reprehendamus et inpios iudicemus. interdum etiam iudices eligimus de deo eos qui ignorant deum, et iactamus sancta canibus et mittimus margaritas ante porcos pollutis uidelicet auribus et animis diuina mysteria publicantes. quod utique ex uoto cedit inimicis, quibus cum ecclesiam nostram adire non liceat, per nos tamen sancta nostra conculcant. aperuimus ergo omnibus non portas iustitiae sed maledicendi et obtrectandi aditum atque insolentiae uiam. et illos solos optimos iudicamus, non qui ne uer bum quidem otiosum de ore protulerint propter timorem dei, sed quicumque potuerint de fratribus latius et acerbius obtrec- tare uel certe qui subtiliter et figuraliter momorderint et sub lingua sua posuerint laborem et dolorem, et uenenum aspidum fuerit sub labiis eorum.

80. Obseruamus inuicem diligenter non nostra sed aliena peccata, non ut plangamus sed ut inputemus et exprobremus, nec ut curemus sed ut amplius uulneremus. malos autem et bonos non ex moribus neque ex conuersatione sed ex partibus iudicamus, et ea quae placebant hodie in aliquo, crastino, si fuerit partis alterius, displicebunt, et qui laudabatur hesterno culpabitur hodie. tum uero ea quae apud alios culpantur apud nos in admiratione habentur. ignoscimus autem omnia facile et libenter fautoribus nostris, etiamsi inpie committantur, ut in malis benigni uideamur et magnifici.

81. Facta sunt omnia sicut ab initio, cum mundus nondum erat per ordinem suum speciesque dispositus, sed cum erant confusa omnia et inconposita et potentem conditoris manum uirtutemque poscebant. sumus ergo uelut in nocturno quodam proelio perexiguo lunae lumine utentes et ipso interdum inter uenientibus adsiduis nubibus obfuscato — sociorum et hostium agnitio nulla, nulla discretio — uel sicut in nauali certamine cum et uentorum rabies perurguet et fluctuum aestus adtollitur, inpulsiones contorum resultant, clamor nauticus intonat, fragor nauium concrepat, uulneratorum gemitus et aeris ipsius confun dit uniuersa mugitus et nec uirtuti tempus nec consilio locus est, ita nos quoque — miserum me! — inruimus in alterutrum et mordemus inuicem ac laniamus, scilicet ut ab inuicem consumamur.

82. Sed fortassis plebs quidem ita est, sacerdos uero aliter. immo uero illud mihi nunc uidetur inpleri quod dictum est: factus est sacerdos sicut populus, quod aliquando in maledicti loco clicebatur. aut fortasse uulgus quidem ignobile et inperitum urguetur his malis, nobiliores uero quique in populo et uastiores aliter agunt. quin immo isti etiam manifestius et ualidius inpugnant sacerdotes; sed fortassis, quoniam etiam isti saeculi homines sunt adhuc, idcirco haec faciant, continentes uero nostri et in hoc ipsum, ut dicunt, uacantes deo quietius agant. isti uero etiam apertum bellum et certa men inpudens aduersum sacerdotes gerunt eo magis quo specie religiosi habitus facilius eis credi a uulgo etiam calumniantibus potest, praecipue cum de fide, quae est summa rerum, quaestiones mouent. non illos dico, de quorum numero esse etiam ego opto et desidero unus ex ipsis fieri, qui integro et sano proposito certamen pro ueritate suscipiunt, qui pro fide dei ceruices suas et animam ponunt; melior est enim talis pugna quae deo proximum facit quam pax illa quae separat a deo; propterea enim et mansuetum bellatorem inbet esse spiritus sanctus. non ergo de huiuscemodi bellato ribus dico, in quorum numero me quoque cupio inueniri.

83. Sed sunt quidam qui ingentes rixas mouent ex rebus uel sermonibus paruis, uel etiam non diuinis sed humanis motibus incitati. hi quam plurimos adsciscunt insaniae suae aocios, dum contentioni atque insolentiae suae magnificum et uenerabile omnibus fidei nomen inponunt foedissimae inten tionis suae causam honestissimi huius uocabuli specie colorantes. ex his ergo, ut mihi uidetur, et odio habemur inter gentes et, quod est grauius, nec habemus fiduciam dicendi quia oderunt nos gratis. sed et ipsi nostrorum populo pessime commendamur, et his praecipue qui uel honesti uel religiosi uidentur in plebe.

84. Hi enim cum aliquid aduersum quempiam de sacerdo tibus uel ministris dei culpabile uel reprehensibile ab istis qui supra dorsum nostrum fabricantur audierint, tamquam pro

honestate ac religione animi sui exsecrabilius quod crimina tur accipiunt, et quod de uno iam crediderint id de omnibus sentiunt. et facti sumus theatrum quoddam publicum non angelis et hominibus, sicut athleta dei Paulus dicebat, qui aduersum principatus et potestates agones desudabat, sed theatrum facti sumus abiectis omnibus et indignis et, ut ita dixerim, monstris et beluis per omne tempus et in omni loco, in plateis in tabernis in conuiuiis in consiliis. etiam usque ad ipsam scaenam — quod cum lacrimis dico — deducimur et a turpissimis atque inpudicissimis histrionibus inridemur, et nihil iam ita delectabile geritur in mimis, nihil ita grate cantatur in comoediis quam Christianus.

85. Hoc autem nobis inde descendit, dum nos inuicem inpugnamus, dum uidemur nobis nimis catholici, nimis fideles et zelo dei excitari, sed non sicut expedit, et certare pro deo, sed non sicut fas est nec ut lex certaminum continet, quia certamen nostrum in hoc uenit, ut uictoriam capiamus infa mem, ut tunc magis perdamus palmam, cum in certamine uicerimus. aut non legimus quia nemocoronatur nisi legitime certauerit? certanti sola non sufficit uirtus, nisi et artis athleticae instituta seruauerit. tu autem, ut uideo, pro Christo aduersum Christum pugnas. nomen enim dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.

86. Daemones quidem usque adhuc cum inuocatur nomen Christi contremescunt, et ne nostra quidem malitia euanescere fecit uirtutem tanti nominis et potestatem; et nos non reueremur hoc nomen sed agimus omnia ad iniuriam tanti nominis, et pro eo quod mandatum habemus ita agere, ut uidentes homines opera nostra bona magnificent patrem nostrum qui in caelis est, nos uim praecepti in contrarium permutantes per contentioneS nostras blasphemari facimus in gentibus nomen dei.

87. Et quidem externa bella non metuo nec istam bestiam quae nunc insurrexit ecclesiis pertimesco — in quo inest .diaboli plenitudo —, licet ignes minetur, licet gladios intentet et bestias, licet cruces et praecipitia praeparet, licet super omnes qui ante se fuerunt persecutores crudelior fiat, licet noua suppliciorum genera exquirat: unum mihi est ad omnia ista remedium, una uictoria, libenter mortem suscepisse pro Christo.

88. Ad istud autem intestinum bellum quid agam nescio, quae mihi auxilia conparem, qui mihi sapientiae sermo succur rat, quod donum spiritus inuocem, quibus armis spiritalibus aduersum diaboli astutias me circumdem, quis Moyses extensis in monte manibus et crucis iam tunc simulacra praenuntians bella ista cohibeat, quis Hiesus castrorum dei probabilis mili tiae princeps, quis Dauid aut psallens in cithara aut in fundi bulo pugnans et a deo uirtute praecinctus ad bellum et digitos aptatus ad proelium, quis Samuhel orationibus caelum concitans. imbrem eliciens, tonitrua mouens — quis haec digne lamentabit et flebit?

89. Hieremias nempe aliquis nouam lamentationem pro nostra noua hac captiuitate conscribens exclamet iterum ad deum et dicat: parce, domine, populo tuo et non tradas in obprobrium hereditatem tuam, ut domi- nentur eorum gentes. quis pro nobis Noe et Danihel et Iob orabit ad dominum, ut cesset et quiescat parumper a nobis ista uastatio, ut aliquando redeamus ad nosmet ipsos et uelut depulsa ab oculis caligine recognoscamus quod unius patris filii, quod fratres sumus, ut non iam ultra populus dei ludas et Israhel dicatur nec

Roboam et Hieroboam nec Hierusalem et Samaria, quae nunc in captiuitatem traduntur, nunc domi lamentantur?

90. Et ego quidem fateor inualidissimum me esse ad huiuscemodi proelia et propterea terga me dedisse confiteor. unde et uelans faciem meam confusione sedi singularis, quia amaritu dine repletus sum. quaesiui et tacere tamquam intellegens quod tempus malum sit, quia recalcitrauerunt dilecti et facti sunt filii discedentes. uitis quoque laeta palmitibus et uitis uera, tota fructifera in amaritudinem uersa est et diadema decoris conuersum est in ignominiam; signaculum dexterae meae et corona gloriationis in confusionem facta est mihi. si .uero quis alius audacter et fortiter huiuscemodi proeliorum paratus est subire certamina, hunc ego et beatum dico pro confidentia sua et prae me fero.

91. Illorum uero bellorum nondum facio mentionem, quibus , intra nosmet ipsos propriis uitiis ac passionibus inpugnamur et die noctuque ignitis stimulis corporis humilitatis huius et corporis mortis urguemur, nunc latenter nunc etiam palam prouocantibus ubique et inritantibus rerum uisibilium inlece bris, luto hoc faecis, cui inhaesimus, caeni sui foetorem uenis capacioribus exhalante, sed et lege peccati, quae est in mem bris nostris, legi spiritus repugnante, dum imaginem regiam, quae intra nos est, captiuam ducere studet, ut spoliis eius cedat quidquid illud est. quod in nos beneficio diuinae ac primae illius conditionis influxit. unde uix aliquis fortasse longa se et destricta regens philosophia et paulatim nobilitatem animae suae recolens naturam lucis, quae in se est humili huic et tenebroso luto coniuncta, reuocet ac reflectat ad deum; uel si certe propitio eo agat, utrumque pariter reuocabit, si tamen longa et adsidua meditatione insuescat sursum semper aspicere et deorsum male trahentem ac degrauantem materiam sibimet adstrictam frenis artioribus subleuare. prius autem quam hoc obtineat et ut, in quantum fieri potest, ceteros homines cordis puritate praecedat, praeesse his uelle non debet, quorum se purgatiorem esse non sentit, nec tutum putare mediatorem effici populi apud deum — quod est speciale officium sacerdotis —, nisi se proximum et amicum uideat dei.

92. Uerum unde in hunc metum uenerim, ne forte me arbitremini plus iusto esse meticulosum, indicare uobis debeo, ut non tam timidum me quam consulentem mihimet iudicetis. deus cum ad Moysen loqueretur in monte plures quoque alios cum eo iussit ascendere, in quibus erat et Aaron cum filiis suis sacerdotibus et septuaginta presbyteri ex senioribus, qui omnes adstantes eminus iussi sunt adorare, prope uero acce dere Moyses solus iubetur nec alius cum eo ullus ascendere. ex quo manifeste indicatur quod non est cuiuslibet proximum fieri deo, nisi sit aliquis qualis Moyses, qui capere in semet ipso possit gloriam dei. sed et antea, cum primum legis latio pararetur, ceteros quidem tubarum sonus et fulgura ac tonitrua perstrepebant, caligo quoque et fumus montis ardentis et metus ac terror horribilis, ita ut uel bestia, si montem contigisset, lapidaretur — et ita procul adstantibus magnum eis erat uel sonitum uocis audire, et hoc sanctificatis cum omni diligentia et cautela —, Moyses uero solus et montem ascendit et nubem ingreditur et flagrantibus nusquam flammis aduritur et tabulas suscipit, ad multitudinem quidem uulgi tabulas litterae, ad eos autem, qui capiunt quae sunt spiritus, tabulas scriptas spiritu dei uiui.

93. Nadab uero et Abiud, quoniam alienum ignem ad incensum altaris obtulerant, pro hoc solo consumuntur igni, et eundem paene locum poenae et interitus quem culpae et inpietatis habuere. et ne Aaron quidem idoneus ad interceden dum fuit, cum utique pater esset et secundus post Movsen deo honore sacerdotii propinquaret. Heli quoque sacerdos pro filiorum iniquitate damnatur, quod eos diuina sacrificia temerantes minus seuera animaduersione plectebat. miserum me et quidem cohercuit et quidem corripuit, sed lenitate et mansuetudine patris, non seueritate et auctoritate pontificis. quid Oza ille, qui arcam testamenti domini, cum iuuenca fetus inpatiens directi limitis orbitam declinasset, iam iamque lapsuram manu sedula ac sollicita sustentasset, nonne tantum modo pro hoc, quod sancta tetigerat, a deo morte multatus est?

94. Scio ego ne corporis quidem maculas in sacerdotibus praetermitti sed perscrutari et requiri omnia per legem, ne quid corpo ralis uitii uel hostia habeat uel sacerdos. quae utique figurae sunt perfectionis eius et puritatis, quae esse debet in corde et anima sacerdotis. sed ne ipsa quidem indumenta sacerdotalia uel ministerii uasa cuilibet contingere saltim aut contrectare fas est. ipsa quoque sacrificia non passim omnibus sed certis quibusque indulgetur insumere et intra certum tempus et intra praefinitum locum. sed ne conpositionem quidem olei chrismatis imitari cuiquam fas est neque mixturam incensi. et quid amplius dicam? ne ipsum quidem templum ingredi sinitur qui non fuerit etiam in minimis quibusque anima mundus et corpore. et quomodo temere et inconsiderate inruimus in ipsa sancta sanctorum, quo uni soli pontifici et ipsi semel in anno ingredi fas erat, cui soli accedere ultra interius uelum licebat et arcam testamenti ac propitiatorium et Cherubin uidere, quae nunc omnes sibi et uidere et contingere licitum putant!

95. Haec igitur ego sciens et quoniam nemo dignus est summi dei uel sacerdos esse uel sacrificium, qui non prius semet ipsum exhibuit hostiam uiuam sanctam placentem deo et rationabile suum obsequium gessit et immolauit deo sacrifi cium laudis et spiritum contribulatum, quod solum sacrificium expetit deus ceteris omnibus abiectis atque contemptis, quomodo poteram audere ad sacerdotium accedere et ad hostias offerendas et imaginem ac figuram sacramentorum caelestium celebrandam? uel quomodo habitum sacerdotalem nomenque suscipere, qui non prius scirem me operibus sanctis consummasse manus meas, qui nondum oculum docuissem recte uidere creaturam dei, qui non aurem meam prius aperuissem eruditioni domini, ita ut mererer addi mihi aurem, quae non grauiter audiret, et esset sardius pretiosus inauris in aure mea, quod est sermo sapientis in aure oboedientis? qui non prius os meum aperui et adtraxi spiritum uel dilataui os meum, ut spiritu repleretur ad proloquenda mysteria et dogmata pietatis? qui non obtuli linguam meam, ut soluatur in tempore et repleatur exultatione in psalmis et canticis domini exsurgens uelut plectrum matutinum in psalterio et cithara, exsurgens diluculo et clamans ad dominum usque quo raucae fiant fauces meae et adhaereat lingua mea faucibus meis? priusquam supra petram stent pedes mei et consummentur sicut cerui, ut dirigantur secundum deum gressus mei, ut non infirmentur nec paulo minus effundantur uestigia mea? prius quam omnia membra mea fiant arma iustitiae et omnis in me mortalitas absorbeatur a uita et subiecta sit caro spiri tui?

96-99. Quis audeat adire ad istum gradum, antequam castis et igne examinatis eloquiis domini cor accendatur et mentem, dum adaperit ei scripturas? antequam describat ea tripliciter in latitudine cordis sui, ita ut sensum habeat Christi? ante- quam absconditos ceteris inuisibiles atque obscuros thesauros scientiae ingredi mereatur, ita ut perceptis inde diuitiis possit etiam ceteros ipse ditare spiritalibus conparans spiritalia? antequam contempletur, sicut contemplari dignum est, delectationem domini et uisitet templum eius, immo potius ipse fiat templum uiui dei et habitaculum Christi in spiritu? antequam figurae et ueritatis discretionem cognationemque cognoscat, ut possit scire diligentius, a quo debeat recedere et quid debeat obtinere, quoniam ueritas obtinet et umbra pertransit, et ut integre possit effugere a uetustate litterae et seruire in nouitate spiritus et ex integro transire ad gratiam a lege, quae conpletur spiritaliter in destructione corporis? antequam per omnes Christi appellationes uirtutesque decurrat per opera et scientiam siue eorum quae summa sunt seu quae propter nos inferiora sunt eius et nouissima? id est scire quod deus est et quod filius dei, scire etiam quomodo est, quod imago est, quod uerbum, quod sapientia, quod ueritas, quod lux, quod uita, quod uirtus, quod uapor, quod aporroea, quod splendor, quod creator est, quod rex, quod caput, quod lex, quod uia, quod ostium, quod fundamentum, quod petra, quod marga rita, quod pax, quod iustitia, quod sanctificatio, quod redemptio, quod homo, quod seruus, quod pastor, quod agnus, quod sacerdos, quod hostia, quod pri mogenitus omnis creaturae, quod primogenitus ex mortuis, quod resurrectio. quis audeat, antequam horum omnium nominum re ipsa et opere particeps fiat, antequam in his singulis in semet ipso ea explendo communicet Christo ac particeps eius in his singulis fiat, antequam uacet et discat loqui sapientiam dei in mysterio absconditam, antequam factus uir destruat quae sunt paruuli et adnumeretur iam in numero Israhelitico atque in exercitu dei, antequam possit tollere crucem Christi et sequi eum ac perdere animam suam propter eum, ut inueniat eam in uita aeterna et efficiatur in plenitudinem Christi — quomodo potest audere quis accedere ad magisterii gradum et docere ea quae in semet ipso nondum sentit inpleta?

100. Dicebam apud memet ipsum: nauigent alii et ingentium lucrorum spe subeant marina discrimina, mihi gratius est supra solidam terram stanti exigui caespitis sulcis herbam frumenti requirere et in egenis rebus tenuem uitam ducere quam peregrinas diuitias in fluctuum periculis quaerere.

101. Fortioribus quidem et potentibus damnum est non officia administrare maiora neque erga plurimos exercere uirtu tem, sed in paruis rebus et modicis coartari, uelut si quis ingenti luminis lampade locum parui conclauis inluminet aut arma potentia et uirilia exiguo uelit corpori et puerilibus membris inserere; paruis autem tutius est paruum onus et non supra uires leuare, ne uel derisui fiant, simul et periculum subeant, sicut ne turrem quidem aedificare conuenit alii nisi ei cui inpensae quoque perficiendi praesto sunt.

102. 103. Haec est apologia et excusatio fugae meae et hae causae sunt quae me a uobis, o fratres et amici carissimi, separa uerant uel abstraxerant; tales namque tunc me cogitationes ut longius abscederem perurguebant. reuocauit autem me primo quidem desiderium

uestri et magis illud quod desiderabar quam quod ego desiderabam. nihil enim tam ualidum est ad dilectionem quam si ex utraque parte constet aifectio. secundo uero maxima mea cura et sollicitudo praecipua sanctorum parentum ueneranda canities, qui pro me magis quam pro ipsa senectute laborabant: Abrahamei huius capitis honor et angelici instar aspectus et matris Sarrae, quae nos etiam spiritaliter genuit in euangelii fide, debita reuerentia, quibus necessarium erat baculum me senectutis existere. quorum contemplatione et ut eis debita officia pietatis exsoluerem, etiam philosophiae studia contempsi, quae mihi pretiosa et cara supra omnes facultates affectusque ducebam. in quo, ut uerius dicam, hoc ipsum philosophatus sum, ne philosophari uiderer. non ergo tuli effundi mihi haec omnia et aboleri unius occasionis obtentu neque auferri mihi paternas benedic tiones, quas quidam ueterum sanctorum traditur etiam arte furatus parente cibis et hirsutis pellibus falso. duae quidem istae sunt causae, quibus praecipue cessi et quae intentionem meam quam maxime mitigare potuerunt. et puto quod neutra harum uideatur indigna, cui cedere debuerit ille cogitationum tumor, quoniam quidem et uinci tempus est, sicut et omni rei tempus est. et fortassis expedit interdum bene uinci quam male uincere.

104. 105. Tertium uero est quod me maxime et supra omnia subiecit et subdidit. quod cum exposuero, de reliquis iam tacebo. recordatus sum dies antiquos et in tantis rebus tam difficilibus tamque arduis. non fui ausus satis credere consiliis meis, sed gerendi sententiam ex sanctorum uirorum auctoritate quaesiui et exempla ueterum rebus praesen tibus regulam posui. neque enim superfluo haec nobis scripta sunt neque ut Graecorum more ex his erudiremur aut delectaremur in uerbis. quod in fabulis eorum uel historiis fieri solet, ut conpositi carminis suauitas et dulcedo ipsa narrandi inliciat animos et delectet auditum; nostrae litterae, in quibus iota unum uel apex otiosus non est, omnia quae uel gesta referunt uel gerenda praecipiunt uitae nostrae instituta ac regulas ponunt, ut, si quando forte dubiis in rebus delibe- randi nos necessitas inuenit, ad maiorum exempla redeuntes inde discamus quid nobis eligendum sit, quid cauendum.

106. Cuius ergo historiae recordatus sum et unde mihi occasio consilii huius exorta est? dicam ego breuiter et uos patienter audite. fugiebat aliquando Ionas a facie dei, immo potius fugere se putabat. sed conprehendebatur ab insecta tione maris, a tempestate, a sorte, a uentre ceti et trium dierum ac noctium sepultura formam futuri mysterii praesa gante. et ille quidem fugiebat, ne uel tristis nuntii Niniuitis minister existeret uel postmodum mendax inueniretur, si per paenitentiam ciuitas saluaretur; neque enim saluti eorum inui debat, sed mendacii ministerium declinabat dignitati prophe ticae in omnibus deferens, quam utique in se uelut deformari uidebat, si infamaretur macula falsitatis, dum uulgus ignarum et inperitum intellegere ac prospicere non potest profundam futurae dispensationis scientiam.

107-109. Ego autem audiui sapientissimum quendam uirum de his exponentem et rationem huius historiae, quae quasi absurda uidetur, ita reddentem, quo ne hanc quidem causam fugae poneret beati Ionae, ut in Ioppen descenderet et ex Ioppe fugeret in Tharsis, quasi uero inquiens ignorare deum crederet quod agebat, aut hoc esset fugere a facie dei, mari se

et fluctibus dare. non dicam hoc propheticae scientiae, cui etiam profunda innotescunt et obscura inluminantur, sed ne cuiusquam quidem hominis quamuis ignari et inperiti esse arbitror, quin immo et e contrario, quicumque ille ingressus fuerit mare, tunc uero maxime salutem suam in manus dei commisisse se dicit. non ergo ignorabat Ionas adesse et in mari et ubique praesto esse ualidissimam dei manum, quam etiam aliis praedicaturus mittebatur, neque effugere se usquam diuinitatis potentiam praesumebat — non hoc credendum est —, sed quoniam praeuidebat id suo hoc ministerio ab spiritu praefigurari, quod spreto et abiecto populo suo Israhel donum propheticae gratiae transferretur ad gentes, propterea subter fugit praedicationis officium, ne patriae gentis abiciendae triste praeberet obsequium. inde denique derelicto loco, qui est contemplatio laetitiae — ita enim Hebraeorum lingua Ioppe interpretatur —, derelicata ergo \'contemplatione laeti tiae\', magnificentiae scilicet illius et dignitatis antiquae, in pelagus se maeroris ac tristitiae dedit. inde tempestas, inde somnus, inde naufragium, inde excitatur et in sortem mittitur et confitetur fugam et praecipitatur et a ceto suscipitur et non consumitur, sed ibi inuocat deum et pro Christo ante Christum post tertium diem resurgit in Christo. uerum de his nos sermo paulisper expectet, ut postmodum, si deus dederit, latius et diligentius explanetur.

110. Nunc autem id quo nobis sermo directus fuerat prosequamur, quoniam quidem illi fortassis et uenia fuit propter hanc quam diximus causam officium differre prophe ticum; mihi uero quae excusatio sufficiet, quae causa subue niet, qui relinquetur satis faciendi locus ulterius reluctanti? et nescio utrum graue aut lene dicam sacerdotii quoquo modo inpositum iugum pertinacius recusanti.

111. Si enim hoc, quod solum inter omnes excusationes fortius habemus, concedatur nobis, quod longe inferiores sumus quam sufficiat ad sacerdotium perfungendum, sed quid facie mus quod ex alia parte perniciosius inoboedientiae crimen incurrimus? et erit nobis fortasse grauius ex contemptu quam putamus esse ex temeritate discrimen, quoniam quidem delin quenti in hanc partem nullus emendandi ultra aut corrigendi superest locus.

112. Medius ergo inter duos istos timores ascendendi ac descendendi positus et memet ipsum hinc atque hinc aequa lance perpendens et nunc in illam nunc in istam partem uelut uentis inpellentibus uergens ad ultimum cessi huic qui amplius praeponderabat inoboedientiae timori, quique depulso illo alio utpote ualidior ac uehementior totum me sibi uindicauit et tenuit. considerate ergo si recte et iuste nosmet ipsos inter hos medios libramus timores, dum neque adsumimus incon cessos honores neque eos qui delati sunt refutamus, quia in alio inpudentia, in alio inoboedientia condemnatur, utrumque autem inperitiae uitium est. medii ergo quidam incedere cupimus inter nimium timidos et nimium temerarios, ut simus quidem uerecundiores his qui ad indebitos honores foeda ambitione nituntur et paulo confidentiores his qui futuri iudicii metu etiam bonorum actuum cuncta refugiunt.

113. Ita ergo in talibus ego deliberans et unumquodque suis ponderibus metiens addidi etiam hoc ad animi confiden tiam, quod mereatur aliquid retributionis a deo oboedientiae fides et inpleatur id quod deest, dum integre creditur id quod est, ut efficiat fides perfectum quem metus habuit inperfectum. scriptum enim legimus quoniam qui timet non est perfec-

tus in caritate; perfecta autem dilectio foras mittit timorem. e contra uero uidebam quod inoboedientiae et incredulitatis periculo auxilia nulla succurrunt. nec aliquid inuenio quod fidu ciam tribuat diffidenti, quin immo uereor, ne et pro his qui nobis crediti sunt illud audire necesse sit: animam ipsorum exquiram de manibus uestris, et: sicut spreuistis me, ne essetis duces ac principes populi mei, ita et ego spernam uos, ne efficiatur aliquis ex uobis in regem, et: sicut non exaudistis uocem meam, sed dedistis dorsum durum et inoboedientes ex titistis, ita erit quando uos inuocaueritis me, ego autem non respiciam super orationem uestram neque exaudiam uos. non accidat nobis a iusto iudice talia audire responsa neque ueniat ad nos uox ista ab eo, cui quamuis misericordiam cantemus, sed et iudicium simul cantabimus.

114. Sed iterum ad antiquorum historias et ueterum nobi lium gesta reuoluimur. e quibus uidemus quosdam quidem, cum ad regendos populos subrogarentur uel ad officium prophe ticum per dei gratiam uocarentur, promptissime cessisse inui tatos, alios uero aliquamdiu inuitantis gratiam distulisse. nec tamen alteros ex eis uidemus esse culpatos nec reprehensam esse aut in his oboedientiae promptam celeritatem aut in illis timoris circumspectam cunctationem, quoniam quidem illi magni tudinem ministerii uerebantur, istis fides fiduciam dabat certis quod omnia possibilia sunt credenti. paratus erat Aaron, sed Moyses multum restiterat, Esaias promptus obtemperat, sed iuuenilem Hieremias formidabat aetatem nec prius prophetiae ministerium suscepit quam a deo pollicitationem uirtutis ac stabilitatis acciperet.

115. His ego rursum cogitationibus reparatus sum et huiuscemodi consiliis adsidua conluctatione mitigatus ac uelut ferrum incudibus superpositum malleorum quibusdam ictibus mollitus sum et edomitus. accessit nihilo minus ad maturi tatem consilii etiam cuncta mitigans et decoquens tempus. supra omnia uero illud quod scriptum est: consilia mea iustificationes tuae sunt, quibus ego omnem uitam meam credidi. propter quod non resisto neque contra dico, ait dominus meus, qui non ad principatum populi uocabatur, sed utouisadoccisionemadducebatur. pro sterno ergo me et procido ac subdo me potentissimae manui dei et ueniam peto praeteriti temporis otii et dilationis, si quid mihi forte ex hoc criminis nascitur. tacui, sed non semper tacebo. secessi parum aliquid temporis, ut me ipsum discu terem ac uisitarem et in quantum tristitiae meae conso latio nasceretur. nunc uero ueni in ecclesiis exaltare domi num et in cathedra seniorum conlaudare eum. si illud culpam habuit, ueniam hoc meretur.

116. Sed quid adhuc uerbis prolixioribus opus est? habetis iam nos, o pastores et conpastores; obtines nos, o sanctissime et dignissime grex Christi; obtines nos, pater, in omnibus uictos et cedentes in omnibus, magis tibi subiectos Christi legibus quam naturae. ecce iam habes nostram subiectionem, redde tuam benedictionem. dirige nos orationibus, uerbo instrue, spiritu confirma; benedictio enim patris confirmat domos iliorum. et confirmer tam ego quam spiritalis haec domus, in qua requies mea in saeculum saeculi, in qua habitabo, quoniam elegi eam, ut ab hac ecclesia et ab hac domo ad ecclesiam primitiuorum, quae in caelis adscripta est, trans ferri pariter mereamur.

117. Nostra quidem haec est satisfactio apud uos et ser monis nostri istud exodium. deus autem pacis, qui fecit utra que unum et nos inuicem reddidit nobis, qui sedere facit potentes in sedibus etqui eleuat de terra inopemetde stercore erigit pauperem; qui elegit Dauid seruum suum et adsumpsit eum de gregibus ouium, cum ulti mus esset et iunior in filiis lesse; qui dat uerbum euan gelizantibus uirtute multa ad perfectionem praedicationis suae, tenens manum dexteram nostram in uoluntate sua dirigat nos et cum gloria adsumat nos. ipse regat regentes, ipse dirigat dirigentes, ut possimus pascere gregem eius cum disciplina et non in uasis pastoris inperiti; ipse praestet uirtutem et forti tudinem populo suo et exhibeat ipse sibi mundum et candidum gregem atque in omnibus inmaculatum ac supernis ouilibus dignum, ubi est habitatio laetantium in splendoribus sanctorum, ut in templo eius omnes dicamus gloriam, grex simul et pastores, in Christo Iesu domino nostro, cui gloria in saecula saeculorum. amen. LIBER APOLLOGETICUS SCI GREGORII EPI. INCIPIT EIUSDEM DE EPYPHANIIS SIUE DE NL DNI A FINIT APPOLLOGETICUS SCI GREGORII NAZANZENI. INCIPIT DE THEOPHANIIS SIUE NA TALIS DNI C EXPLICIT APOLOGETICUS SCI GREGORII NAZAN ZENI V Explicit Apollogeticus Gregorii Nazanzeni. INCIPIT DE THEO PHANIIS SIUE DE NATALI DOMINI v

Ii. De Epiphaniis 8Iue De Natali Domini

H = codex Reginensis 141 saec. IX—X.

O = - codex Oxoniensis Laud. Misc. 276 saec. IX.

A = codex Atrebatensis 621 saec. X.

C — codex Augiensis CXVIII saec. IX—X.

V = codex Vindobonensis 759 saec. XI.

v = editio princeps Argentinae 1508.

Vii. De Reconciliatione Et Unitate Monachokum

1. Linguam nostram soluit alacritas et hominum legem contemnimus propter sancti spiritus legem nec cedimus cuiquam, sed pacis iam uerba proferimus. ante hoc, dum aduer sum se membra certarent, dum sanctum et uenerabile corpus Christi diuideretur et scinderetur in partes, cum paene ossa nostra dispersa essent secus infernum et. uelut crassitudo terrae aratro pessimo disrupta sulcis profundioribus scinderetur, cum indiuisibilem et insecabilem tunicam Christi, quae desuper fuerat contexta per totum, disrumpens inimicus et scindens hoc nobis ministris agere praeualuisset, quod per illos facere non potuit, qui crucifixerant Christum: cum, inquam, haec ita essent, tunc ego posui custodiam ori nieo et labns meis silentium dedi, quoniam quidem uidebam consequens esse prius opere philosophiae purgari debere mentem et ita demum aperire os et adtrahere spiritum atque eructare uerbum bonum et loqui dei sapientiam perfecte inter perfectos; hic enim mihi ordo spiritalis

uidetur esse sermonis. siquidem secundum sententiam sapientissimi Salomonis omni rei tempus hanc enim in primis a nobis deus requirit hostiam: puritatem et cor contribulatum [sacrificium deo est1 et sacrificium laudis. uult enim nos esse nouam creaturam in Christo et nonum hominem et quaecumque huiuscemodi refert scriptura diuina. est ergo prima sapientia despicere et contemnere sapientiam istam quae in uerbis est et conplexionibus uel calliditate ser monum uel quae captiosis syllogismis et contradictionibus inanibus nititur. ego autem opto quinque uerba in ec clesia loqui in sensu meo, ut et alios instruam, quam multa milia uerborum in lingua et in tali uoce tubae, quae non dat significantem uocem, ut ad bellum spiritale praeparet militem meum. hanc ergo ego conlaudo sapientiam et hanc conplector, per quam ignobiles facti sunt gloriosi et per quam abiecti ad honorem uenerunt et in qua piscatores uniuersum orbem terrae euangelii retibus concluserunt uerbo consummato et breuiato sapientiam quae destruitur superantes. non enim qui in uerbo sapiens est iste mihi sapiens uidetur neque qui linguam politam ac uolu bilem profert, anima uero permanet inperitus, sicut sepulcra illa, quae extrinsecus dealbata et exornata uidentur hominibus, intrinsecus uero inmunditia ac foetore repleta sunt, sed ille mihi uidetur sapiens, qui pauca quidem de uir tute animi commonet et proloquitur, plura autem in suis . actibus atque operibus ostendit et fidem uerbi operum suorum adstipulatione confirmat, quia nec pulchritudinem formae ita quis amare potuit in pictura sicut in corpore positam nec diuitiae utiles fuerunt quae in somnis uidentur sicut illae quae in manibus continentur. ita et sapientia illa clara est non quae in uerbis uolat sed quae in uirtutibus constat. sic denique etiam scriptura dicit, quia intellectus bonus est omnibus qui faciunt eam, non qui loquuntur et praedicant eam. huius igitur sapientiae firmiora indicia tempus declarat, quae uere in senibus est corona gloriandi. si enim non opor tet beatificari hominem ante mortem, sicut Salomoni uidetur et mihi, quia incertum est quid pariat superuentura pro eo quod multum mutabilis est uita hominum, dum corpus hoc humilitatis huc atque illuc semper uertitur et mutatur, quomodo non is, qui iam plurimum uitae huius inculpabiliter exegit et incertum habitationis nostrae pelagus euadens prospi cere iam portum et iam iamque ingredi sperat, multo est securior ac beatior eo, cui adhuc multum marini discriminis superest?

4. Noli ergo claudere linguam, quae multa bona edocuit, cuius fructus multi et infinitae procreationes iustitiae, cuius quanti sint filii et quanti thesauri, eleua in circuitu oculos tuos et uide. omnis hic populus est, quem in Christo Iesu per euangelium genuisti. noli ergo nunc inuidere boni sermonis gratiam, etiamsi breuis sit. nosti breuiter multa proferre. quod si minus, certe uel spiritali uoce proclama illa, quam etiam tacente Moyse audiebat deus dicens ad eum: quid clamas ad me? scilicet cum eum lnterpellaret ln spiritu. conpone et praepara populum mihi oui et alumno tuo et post hoc etiam pastori, nunc uero etiam tecum summo sacerdoti. edoce me quoque aliquid ex disciplina pastorali et populum hunc de oboedientia, de praesenti certe hac plaga et uastatione nobis aliquid philosophare: de iustissimis dei iudiciis, siue conpre hendimus nos siue etiam ignoramus abyssum multam, quo modo etiam misericordia eius statera est secundum sanctum Esaiam. neque enim bonitas eius sine iudicio est, licet his qui in uinea tota die laboraverant non uideretur aequum quod cum posterioribus facti fuerant aequales. sed et ira secundum peccatorum mensuram

calix in manu domini appellatur et poculum ruinae cum bibitur auferri quid et euomi ex scele ribus bibentium uidetur et rursum mera ira clementia tem peratur. inclinat enim ex hoc quod merum est et uebemens in hoc quod lenius est ac moderatius, his uidelicet qui timore emendantur et qui ex paruis tribulationibus concipiunt et pari unt conuersionem et spiritum salutis plenum et integrum generant. reseruat tamen faecem eius quod est ultimum et uouissimum iracundiae, ut totum id effundat in eos qui Coni monitionibus et correptionibus nolunt curari, quin immo et lenitate amplius indurantur secundum durissimum Pharaonem, qui ad exemplum uirtutis dei reseruatus est inpiis.

5. Dic ergo nobis: unde tales istae plagae et unde flagella et quae horum ratio est? utrumne uniuersitatis ipsius motus passim et fortuitu ac sine ullis gubernaculis incitatur et uelut nullo rectore casu haec fiunt. sicut uidetur illis insipienter sapientibus, an ratione aliqua et ordine et, sicut ab initio omnia facta sunt et conposita atque distincta, ita etiam nunc mouetur mundus et gubernatur, ut nouit ille solus qui mouet et aeternis eum habenis prouidentiae moderatur? unde ergo sterilitas? unde aeris corruptio? unde grandines et haec nunc plaga et uastatio nostra atque correptio? unde pestes et morbi? unde terrarum motus et maris terroresque de caelo? uel quo modo terra, quae ministerio hominum a creatore formata est. cuius bonis perfrui omnes aequaliter deberemus, ad inpiorum conuertitur poenas, ut, in quibus concessis et indultis nobis ingrati extitimus, in his ipsis poenas luamus et agnoscamus uirtutem eorum per supplicia, quorum gratiam non cognonimus ex beneficiis? quomodo aliis quidem de manu domini dupliciter peccata redduntur et gemina malitiae mensura retribuitur, aliis uero cum corripiuntur septuplum in sinum eorum defundi dicitur ultio peccatorum? uel quid illud est quod nondum Amorraeorum mensura repleta esse in sceleribus memoratur? quomodo ergo uel peccator relinquitur et iustus punitur uel iterum peccator punitur et iustus relinquitur ac seruatur, et - nunc quidem iam hinc medicina adhibetur, nunc uero totum ibi reseruatur? quae ergo sunt istae plagae uel unde? uirtutis documenta sunt an poena malitiae? et utrum expediat uelut in suppliciis positos humiliari an uelut causa probationis inlata dissimulare et neglegere, haec nos doce, de his com mone, uti ne multum praesentem hanc plagam grauiter fera mus, aut rursum ne in profundum malorum descendentes contemnamus — est namque in hominibus etiam istud uitium —, sed ut in correptione domini humiliemur, uti ne, dum in hac neglegimus et contemnimus, maiorem aduersum nos dei iracundiam prouocemus.

6. Grauis est terrae sterilitas, grauis est uastatio fructnum — quis enim negat? — maxime cum in spe esset eorum laetitia et cum iam horreis ipsis essent uicina frumenta. graue est quod messis inmatura sublata est et flentes agricolae prostratas despiciunt segetes suas et uelut carorum suorum emortuis adsident cadaueribus, quas lenis imber auxit, turbidus uero et inmitis exsecuit. ex quibus non inpleuit manum suam qui metit et sinum suum qui manipulos colligit nec dixerunt messoribus praetereuntes: benedictio domini superuos. accidit spectaculum miserabile: terra ipsa foedata iacet laniatis ac diuulsis illis quibus laetabatur comis et ex ipso ornatu suo turpis effecta. luget hanc et beatus Iohel, qui calamitatem famis ingentibus tragoediis deflet. sed et alius propheta uastationem nouissimam priori conferens fecunditati et de ira dei terram nastantis disserens dicit: quae ante ipsum

sunt paradisus deliciarum et quae post ipsum sunt campus estexterminn. grauia, inquam, haec et ualde grauia, ú dum haec sola quae in praesenti sunt cogitamus et nondum metum concipimus grauiorum, quoniam quidem et in doloribus corporis semper id quod ad praesens urget grauius uidetur esse omni eo quod praesentem non habet cruciatum. multo uehementiora sunt et grauiora, quae apud se retinent the sauri irae dei, quorum absit nos experiri. et non experiemur, si ad dei misericordiam conuolemus et eum, qui misericordiam uult magis quam mortem, ad nos lacrimis inclinemus, ut quod superest irae dei auertamus per conuer sionem nostram, quoniam haec adhuc lenitas est et clementia dei et mansueta correptio et initia quaedam castigationum uelut paruulis adhuc et lactantibus inlata. haec adhuc fumus quidam est iracundiae et auspicia poenarum, nondum ignis exurens, nondum flamma uorax nec carbones accensi. comminatio est haec et mtentatio et, cum parum quid natum sit, quae maiora sunt et fortia retinentur, ut et percutiens corrigat, sed comminans plus emendet uiam faciens irae suae, et pro inmensa bonitate sua a minoribus incipit, ne maioribus et grauioribus egeamus. qui utique adhibebit et maiora, si ea prouocauerimus, dum haec minora contemnimus.

7. Noui ego uibrantem frameam et inebriatum gladium in caelo interiicientem et spernentem et orbantem, qui iubetur usque ad carnes et medullas non parcere. scio occurrentem sicut ursam rapidam illum, qui inpassibilis est, et sicut pardalin in uia Assyriorum non illis tantummodo qui tunc erant, sed et omni qui nunc Assyrius est nequitia. scio non posse quemquam effugere fortitudinem irae eius et uelocitatem, cum euigilauerit super inpietates nostras et cum inimicos eius insequetur zelus, qui consumit aduersarios. scio excussionem et recussionem et feruorem cordis et consternationem mentis et dissolutionem genuum et alia quam plurima huiuscemodi supplicia inpiorum. omitto enim dicere de illis iudiciis, quibus nos multa hic data uenia transmittit et tradit, ita ut melius sit nobis corripi et purgari quam ad illa transmitti supplicia, ubi poenarum tempus est magis quam purgationum. sicut enim non est in morte qui hic memor est dei, ut beatus Dauid pronuntiat, ita confessionis correctionem hi qui in inferno sunt non habent, quoniam quidem in praesenti uita facultas nobis permissa est agendi quae uolumus, ibi uero gestorum nostro rum reddere rationem.

8. Quid ergo faciemus in illa die, de qua uehementissime perterret quidam prophetarum, cum deum nobiscum dicit esse iudicaturum in montibus et collibus et consedere aduersum nos et disceptare atque ante faciem nostram statuere peccata nostra, accusatores scilicet acerbissimos, adhibere quoque omnia sua beneficia, quae in nos contulit, et conparare cum sceleribus nostris, cogitationibus quoque cogitationes conferre et actus actibus arguere, cum a nobis requirens purae imagi nis dignitatem oblitteratam eam inuenerit et obfuscatam, cum ad ultimum certe propria unusquisque notatus sententia con demnabitur?

9. Quis ergo ibi aduocatus erit? quae interuentio? quae figmenta? quae artes? quae aduersum ueritatem forensis calli ditas proferetur? quibus praemiis iudicium corrumpetur? omnia pendebunt in statera iustitiae, gesta et uerba et cogitati ones nostrae, mala ac bona aduersum se inuicem diuersa lance pendentur, ut pars quae praeponderauerit uincat et

quo uergit opus illuc sententia decidat. nec ultra iam alia uoluntas aut aliud iudicium aut excusatio per secunda opera requiretur, nec tempus erit olei mutuandi a prudentibus uirginibus uel con parandi a uendentibus, cum lampades extinguuntur. nec locus est paenitentiae diuitis concremantis in flamma et propinquorum suorum requirentis emendationem. non ergo iam tempus erit ullius dilationis, sed solum et ultimum et terribile iudicium, immo potius iustum et idcirco magis terribile, quia iustum. tunc enim sedes ponentur et uetustus dierum sedebit et libri aperientur et fluuius igneus curret et lux praecedet et tenebrae paratae erunt, et abibunt qui bona egerunt in resurrec tionem uitae, quae nunc in Christo abscondita est et postea cum ipso manifestabitur, qui autem mala egerunt in resurrectionem iudicii, in quo iam iudicante uerbo dei condemnati sunt qui non crediderunt. alios ergo illa ineffabilis lux et inmensa suscipiet, id est splendor et agnitio atque inluminatio clarior sanctae et beatae trinitatis. cum puris et inmaculatis mentibus pura et inmaculata miscetur, quod ego solum et praecipuum duco esse regnum caelorum; his uero qui indigni sunt cum reliquis ceteris erit etiam haec maior omnium poena, quod proiciuntur a deo, et ipse pudor et confusio conscientiae, cuius finis ac remedium nusquam est. sed de his postmodum.

10. Nunc uero quid faciamus, fratres contriti et humiliati et inebriati non uino neque sicera, ex quo parum quid commo uentur homines et conturbantur, sed inebriati a fortitudine plagae, quam inuexit dominus dicens: (et tu commouere et conturbare\', qui potauit contemptores spiritu tristitiae et conpunctionis, quibus etdicitur: uidete, contemptores, et intnemini et admiramini mirabilia et disperdimini? quomodo sutreremus mcrepationes eius aut quid responsi dabi- mus, cum ad multitudinem beneficiorum suorum, quae ingrati suscepimus, adhuc etiam castigationes suas nobis coeperit inputare et enumerare remedia ac medellas, quibus adhibitis nos tamen curati non sumus? et filios quidem appellat, sed pollutos, uel filios, sed alienos et claudicantes a semitis suis, dum alienis uiis incedunt et asperis. dicit ergo: \'quid oportuit me facere uobis et non feci? unde uos emendare oportuit et non emendaui? lenioribus usus sum remediis. omisi Aegypti orum flagella, sanguinem de fluminibus fontibusque potatum et omnes aquas in cruorem uersas. primam illam eorum pla gam reliqui. omisi etiam ranas et scinifes et cynomiam et reliqua flagella. a bubus et iumentis et pecoribus coepi, quin tam plagam in animalia muta conuerti parcens hominibus. non dum uos contigit ista uexatio, sed facti estis mihi etiam mutis animalibus brutiores. nihil enim, ut uideo, ad emenda tionem proficit ista correptio. abstinui a nobis pluuias: pars una suscepit imbrem et pars, supra quam non pluui, aruit. et dixistis: perdurabimus etuiriliterage mus. idcirco superduxi uobis grandinem et uineas uestras atque arbusta uestra segetesque demessui, malitiam tamen uestram resecare non potui et nunc agnoui quia durus es et neruus ferreus ceruix tua.\'

11. Haec puto quia dicat ad nos dominus, si flagellis eius non emendamur, quoniam quidem et contemptor permanet in contemptu et iniquus in iniquitate perdurat. nec aliquid in nobis agit caelitus inlata correptio, nihil flagella proficiunt. defecit iam tubus ferreus in fornace, defecit plumbum, in uanum operatur argentarius: nequitiae uestrae non consumuntur. lper Hieremiam uobis haec iam olim reputaue ram; nunc ergo numquid me exac-

erbatis?\' dicit dominus. faut non praeualet manus mea etiam alias plagas et alia admouere tormenta? sunt adhuc apud me etiam ulcerum feruurae, quae sublato cinere ac fauilla in aerem per Moysen generatae sunt, qui illo tempore indignationis dei minister extiterat ad Aegyptum castigandam. est adhuc et locusta, sunt et tenebrae palpabiles, est etiam ultima adhuc plaga, interitus primitiuorum, quam nullus effugit nec euadere quisquam potuit uastatoris manum nisi ille solus qui sanguine agni postes suos liniuit, id est qui fidem suam atque opera Christi sanguine et noui testamenti institutionibus consignauit, qui Christo concrucifixus est, qui consepultus est ei et resurrexit cum eo, ut et conglori ficetur cum ipso et nunc et in ultimo eius aduentu.\'

12. Absit autem a nobis, ut cum ceteris correptionibus etiam illam nobis inputet bonus et pius deus dicens: quoniam incedebatismecumperuersi, etegoibouobiscumfurore peruerso, uel iterum: percussi uos in aurugine et in rubigine et in facellatione, et nihil profeci. extrinsecus sine filiis uos fecit gladius, et ne sic quidem con uersi estis ad me, dicit dominus. non illud autem accidat dici de nobis, quia uinea facti sumus dilecto et plantati et calamis erecti et maceria circumdati et expectati, ut faceremus uuam, fecimus autem spinam, et non iustitiam sed clamorem, ita ut necesse fuerit destrui maceriam et esse nos in concul cationem et subuerti turrem et fieri nos in direptionem, ut ultra non putemur neque fodiamur, insuper etiam — quod est infelicius omnibus — ut mandetur nubibus, ne pluant super nos pluuiam. ego, fratres, talibus in aduersis cogitationibus agor et his memet ipsum commomtionibus consolor; sic ego noui de castigationibus domini cogitare et, cum apud memet ipsum huius cemodi uoluam consilia, rursum ad orationem me domini suppli cationemque conuerto et adicio his quae supra diximus et dico uobiscum pariter: si me sequimini et mecum iungitis mentes et cogitationes uestras, dicamus pariter: peccauimus, inique egimus, inpietatem fecimus, quoniam obliti sumus manda torum tuorum et post cogitationes cordis nostri pessimi ambu- lauimus nec digne ingressi sumus uocatione, qua uocasti nos per euangelium Christi tui, nec conpetenter sanctas eius sus cepimus passiones nec pro merito humiliationem eius accepi- mus, sed facti sumus obprobrium dilecto tuo. sacerdos et populus mente excidimus, in unum omnes declinauimus, simul inutiles facti sumus; non est qui faciat iudicium et iustitiam, non est usque ad unum. exclusimus misericordias tuas et clementiam tuam a nobis et uiscera miserationum tuarum propter malitiam nostram et nequitiam pessimae nostrae adin uentionis auertimus. tu nobiscum, domine, fecisti bonitatem et misericordiam, sed nos iniquitatem. tu patiens et multae misericordiae, sed nos duii et multis flagellis digni. cognosci- mus bonitatem tuam, licet increduli simus. secundum ea quae peccauimus parum adhuc castigati sumus. t ute r ri b i lis es et quis resistet tibi? tremor canprehendet a te montes et magnitudini brachii tui quis resistet? et si resoluas cataractas caeli, quis eas concludet? lene est in oculis tuis pauperem et diuitem facere, uiuificare et morti tradere, percutere et sanare, quoniam hoc ipsum quod uis opus perfectum est. tu, inquit, ira tus es et nos peccauimus, quidam ueterum supplicantium tibi. nobis autem etiam e contrario tempus est dicere: nos peccauimus et tu iratns es. et propterea effecti sumus obpro- brium uicinis nostris. auertisti faciem tuam a nobis, et repletus est uultus noster ignominia. sed parce, domine! parce, domine! propitiare, domine! non tradas nos in finem

propter iniquitates nostras neque exemplum nos facias ad correptionem ceterorum. magis, domine, aliorum nos suppliciis corrige et emenda, illarum dicimus gentium, quae non cognouerunt nomen tuum et potentiae tuae non sunt subiectae; nos autem populus tuus et uirga hereditatis tuae et oues pascuae tuae. propterea cor ripe nos, domine, uerumtamen in misericordia et non in ira, uti ne exiguos nos facias, domine, praeter omnes qui habitant terram.

13. His ego uerbis atque his precibus inuoco et inuito misericordiam domini. quodsi et holocaustum possem offerre me ipsum sacrificium, ut iram domini mitigarem, non parcerem, non differrem. sed et uos, o religiosa plebs, etiam uos imitamini meticulosum et timidum sacerdotem. quaeso uos, nati mei, obsecro uos, coniungite mecum lamentationem uestram et fletus uestros meis fletibus admiscete; et clemen tiam domini prouocemus per abundantiam lacrimarum indignationisque diuinae accensum ignem fletibus restinguamus; mitigemus iram domini conuersione nostri. sanctificemus ieiunium, praedicemus curationem. haec enim nobis sug gerunt sancti prophetae remedia. congregemus presbyteros, lactantes paruulos ab ipsis matrum uberibus auellamus et proiciamus in conspectu domini, aetatem omni miseratione dignam, et quae sola mereatur dei misericordiam uagitibus inpetrare. nos quoque sacerdotes et ministri domini ipsis nihilo minus propheticis sermonibus admonemur ingredi in cinere et cilicio et plangere nocte ac die inter medium crepidinis altaris miserando habitu, flebili uoce uociferantes et clamantes ad dominum et pro nobis et pro populo nihil omnino uel laboris uel sermonis omittere, quibus repropitiari poase creditur deus. clamamus ergo et nos uobiscum pariter et pro uobis: parce, domine, populo tuo, et non des in obpro brium hereditatem tuam, quia tanto amplius habemus tribulationis, quantum et honoris. ex nobis ergo, filioli, discite conpunctionem domini, quia adfligimur pro nobis, et emenda tionem uestri offerte nobiscum, ut et nos inmiuentis plagae ueniam inpetrare mereamur.

14. Uenite ergo omnes, adoremusetprocidamusante eum et ploremus in conspectu domini, qui fecit nos. ordinemus communem luctum, omnis aetas et sexus suo quis que ordine elenemus planctuum uocem et pro illis iniustitiae uocibus, quas antea feceramus, nunc uocem fletus et planctus emittamus in aures domini Sabaoth. praeueniamus iracundiam eius in confessione. quis scit si forte conuertatur dominus et paeniteat et relinquat post se miseratio nes? ego tamen scio quia faciet, ego de dementia domini polli ceor quia statim ut nos conuersi fuerimus etiam ipse irasci desi- net — quod utique contra naturam facit — et ad miserationes conuertetur — quod utique secundum naturam gerit —: in illud enim a nobis conpellitur, hoc uero ei naturaliter inest. nos tantum ipsi nostri misereamur et iustis eius miserationibus patefaciamus uiam. seminemus in lacrimis, ut in gaudio metamus. efficiamur Nineuitae et non Sodomitae. cito curemus mala, ne consummemur in malis. audiamus praedicationem Ionae, ne igni et sulphure decoquamur; aut si etiam de Sodo mis fugiendum est, montem ascendamus uel in Segor confugiamus et cum ascendente sole ingrediamur. non stemus in omni regione nec respiciamus post nos, ne efficiamur staticulum salis, inmortalis peccati memoria.

15. Sciamus quoniam numquam quidem peccare supra hominem est et solius dei est; de angelis enim nihil dico, ne iter uitiis aperiamus et malignis contradictionibus aditum rese remus. non ergo peccare dei est, insanabile uero peccatum diaboli est et omnium qui sub eo militant. peccantes autem conuerti a peccato hominum est qui credunt in deo et quo rum pars inter eos est qui saluantur. licet enim et terra haec inuoluat secum malitiae non parum et terrenum habitaculum adgrauet sensum multa cogitantem et sursum aspicientem, immo ad hoc creatum, ut quae sursum sunt quaerat, sed imago dei labem corporeae inundationis expurget et coniunc tam sibi carnem uerbi dei subleuet pennis. et quamuis melius fuisset ne egere quidem huiuscemodi expurgatione, sed in illa prima dignitate permansisse, ad quam et refestinamus post praesentem emendationem, et melius fuisset non excidere a ligno uitae gustu amarissimo peccati, tamen in secundo loco expe dit emendari et corrigi post lapsum quam in nequitiis permanere. quem enim diligit dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit. et iterum dicit: anima, quae non corripitur, insauabilis. graue est ergo plaga percuti, sed multo est grauius castigatum non emendari, sicut dicit qui dam prophetarum de Israhel: domine, flagellasti eos et non doluerunt; corripuisti eos et noluerunt susci pere disciplinam, et rursum: et populus non est con uersus, donec percuteretur, et: quid quod auersus est populus meus auersione pessima? ex qua usque ad nouissimum conteretur et exterminabitur.

16. Sed et illud terribile est incidere in manus dei uiuentis, et quod dictum est: uultus autem domini super facientes mala, utperdat de terra memoriam eorum. neque enim latet aliquid auditum dei, quippe qui etiam uocem sanguinis Abel audiuit. ubi enim quis a deo lateat, cum deus omnia repleat et ubique sit? quo quis fugiet a facie dei? si ad caelum quis pennis fuerit elatus, ibi erit; si in infernum, nusquam deerit; si ad orientem, si in pro fundum maris descendat, nusquam magnum illum oculum declinabit. quem pertimescit etiam Naum propheta, cum aduersum Nineue pondus uerbi dei proferret et zelantem descri beret deum, uindicantem cum furore in aduersarios et tanta seueritate utentem, ut ne secundae quidem uindictae aduersum malos relinqueretur locus. sed et Esaiam cum audio Sodomorum populum et principes Gomorrae incusantem et dicentem: quid adhuc percutiemini adponentes ini quitatem? inhorresco totus et lacrimis suffundor. non est, inquit, iam quod adici possit ad peccata uestra, nec potest iam exquiri aliquid ad uindictam. sic omnia in uos inlata sunt, cum semper nouum aliquod uindictae in uos excogitaretur genus, ut omnes plagarum species consumeretis. non est ergo iam uulnus neque cicatrix neque plaga cum tumore: toto corpore plagae sunt et sanitas nusquam. non enim est, inquit, malagma inponere neque oleum neque alliga turas. sed omitto comminationem quae sequitur, ne forte grauior uobis efficiar quam est ipsa praesentis plagae molestia.

17. Uerumtamen agnoscere debemus malorum causas, unde aruerunt agriculturae, unde confusa sunthorrea. unde pascuagre. gibus defecerunt, unde ablatus est decor suus e terris et quare non repleti sunt campi ubertate, sed luctus ubique et maeror. nusquam repletae sunt conualles frumento nec stillauerunt montes dulcedinem sicut iustis, sed e contrario uastatio ubi que et ubique subuersio, et male dictum Gelboe montes ubi- que suscipiunt. facti sumus sicut ab initio, priusquam terra produceret omne faenum uiride. et uisitasti

quidem, domine, terram tuam et inebriasti eam, sed uisitatione pessima et ebrietate ex uino conpunctionis. spectaculum crudele et hor ridum! omnis anni spes in sola nobis stipula remansit et uix aliquis inueniat colligere spicas, ut primitias offerat domino. messes nostras in horrea fortasse mures recondant; manipulum enim nemo conligabit. istae sunt diuitiae mpiorum, talis est seges eorum qui per iniustitiam seminant. sic prophetae uete rum maledicta designant cum dicunt: eiciet multa et introducet pauca; seminabit et non metet; plantabit uineam et non premet uinum, et ubi operantur decem iuga bo uum, faciet amphoram unam. unde haec malorum causa, unde uastationis occasio? non expectemus ab aliis argui, ipsi nos accusemus, ipsi nos arguamus. remedium mali est con-fessio erroris. ego primus, sicut antea adnuntiaui populo meo, et speculatoris opus inpleui et non abscondi nec reticui frameam superuenientem, ut et meam animam saluam facerem et eorum qui me audire uoluerunt. ita nunc quoque enuntio et profero contemptum et neglegentiam populi mei mea faciens uulnera ipsorum. si forte uel hoc modo aliquid diuinae misera tionis et clementiae consequamur.

18. Igitur alius nostrum depressit pauperem et partem ruris exigui rapuit inique uel terminos supergressus est, siue furtim siue uiolenter, et iunxit domum ad domum et agrum ad agrum, ut aliquid proximi auferret, et summo studio egit, ne quem uicinum haberet, quasi solus habitaturus esset super terram. alius uero usuris et multiplicatione faenoris terram contaminauit congregans ubi non sparsit et metens ubi non seminamt, excolens non terram sed cupiditatem. alius collectis copiosissimis frugibus et uberrima uindemia deo, qui prae stitit frugum copiam, neque ex areis neque ex torcularibus primitias obtulit et ingratus simul et insipiens extitit, id est neque pro his quibus consecutus est gratias retulit neque pro quibus sperabat officiosus inuentus est. alius uiduam et pupillum non est miseratus nec esunenti contregit panem suum, immo potius esurientem Christum non refecit, qui in singulis quibusque minimis pascitur, et ille, qui praeter spem tam multa recondit in horrea sua, immo qui nec habet ubi recondat et alia destruit horrea, alia aedificat, ut futuris fructibus praeparet, nesciens quia fortassis ante repetent ab eo animam et ibi reddet rationem eorum, quae large suscepta conclusit anguste, boni dei malus dispensator effectus. alius uiam humilium exclusit et auertit iustum iniuste; alius odio habuit eum, qui arguebat in portis, et uerbum sanctum exsecratus est; alius sacrificauit sagenae suae, quae multa concluserat, et rapinam pauperum habuit in domibus suis inmemor dei effectus aut certe male memor, cum diceret: benedictus dominus, quoniam ditati sumus, et suspicatus iniquitatem, quod a deo haberet quae inique rapiebat. propter haec ergo uenit ira dei super nos, filios perditionis. propter haec clauditur caelum et multo adhuc amplius claudetur, si non uel post flagella conuertimur et huic qui nobis adproximat proximamus.

19. Quid ad haec dicimus, qui frumenta recondimus et mercamur alienam famem, qui obseruamus mala tempora, ut bene sit nobis, qui spectamus, ut alienus luctus fiat nostra laetitia, qui dicimus: quando transiet mensis, ut pretia cumulemus? quando transiet sabbatum, ut aperiamus thesauros? qui mensuras duplices et pondera dolosa proponitis et ipsi in uosmet ipsos mensuras poenarum et cruciatuum cumulatis, quid ad haec dicitis, qui nullum modum possessionis agnoscitis, qui aurum et argentum quasi deum colitis, immo

quasi Baal adoratis, qui pretiosa quaeque gem marum et uestium fluida ac delicata sectamini et thesauros . tineis ac latronibus congregatis, seraitiorum multitudine et equorum ceterorumque animalium numerositate elati, totiscamporum spatiis iugisque montium diffusi? quaedam quidem possidetis, alia autem inuaditis, reliqua uero speratis secundum sanguisugam illam Salomonis, quae repleri nullo modo potest, uelut inferos et aquam et ignem, qui requiritis alium orbem terrae ad possessionem uelut culpantes angusta nobis pos sessionum spatia a deo creata. quid uero illi, qui excelsis tribunalium sedibus resident et iudicandi potestatem tenentes superbo elati supercilio nihil prorsus recogitant se quoque a deo esse iudicandos, qui uerus est omnium iudex, ut et ipsi tamquam erga conseruos temperent potestatem scientes quia et ipsi indigent clementia dei? quid uero super his, qui resoluuntur in eburneis lectis? quorum digne meminit sanctus Amos, qui, inquit, primis unguentis delibuti sunt et_ ad uocem organorum manibus plaudunt et haec quae fugiunt tamquam permanentia existimauerunt et nihil passi sunt in contritione Ioseph, id est casum proximorum non miserati sunt. oportebat namque benignos et misencordes esse erga eos, qui pnores fuerant correpti, et per misericordiam misericordiam prouocare. oportuerat flere pinum, quia cecidit cedrus, et emendari ex emendatione uicina et ex alienis malis corrigere mala sua, cum se uiderent id beneficii consecutos, ut possent aliis fla gellatis ipsi consequi salutem, cum utique posset fieri, ut ipsis flagellatis alii emendarentur.

20. Haec nobiscum pariter populis dissere, o uenerandum mihi et placidissimum caput, quoniam multi temporis multa tibi inest peritia. instrue populos et doce confringere esuri entibus panem suum, pauperes et sine tecto inducere in domum - suam, nudum cooperire, non despicere consanguineos pauperes, et nunc maxime, ut bonum nostrum non semper ex abun dantia, sed etiam ex penuria fiat. tali enim hostia magis laetatur deus quam in his quae ex abundantia praebentur. efficere nobis hodie Moyses quidam uel Phinees, sta pro nobis ad deum et repropitia eum, ut cesset aliquando uastatio siue per sacrificium spiritale siue per orationes et obsecrati ones, tantum ut occurras irae domini et medius existens cessare facias quod superest plagae. libenter amplectitur deus canitiem patris in filiorum intercessione profusam. supplica pro praeteritis malis, pro futuris interueni; offer populum deo iam plagis et timore purgatum, iam flagellis uastationis emen datum; inpetra eis cibum corporalem, sed ante ipsum angelicum cibum de caelo descendentem; reconcilia hominibus deum, terrenis reconiunge caelestia; reuoca imbres terrae temporiuos et serotinos: dabit dominus benedictionem et terra nostra dabit fructum suum, ista quae deorsum est cot tidianum et nostra terra perpetuum, quem fructificauit primo in Christo Iesu domino nostro, cui est gloria et potestas in saecula saeculorum. amen. iit nouus Gregorii a Eufino tramlati libellus (spurius) de fide et de nicena fide et decimo demum loco de Arrianis liber) EXPLICIT LIBER SCT GREGORII DE GRANDINIS UASTATIONE CU PATER EPISCO PUS RETICERET A (liber de Arrianis in hoc codice non exstat, quod octo tantum Gregorii orationes continentur) contra arrianos C man. rec. EXPLICIT LIBER VIII- INCIPIT EIUSDE LIBER -VIIII- DE HIS. L DE HIS QUI INDECENT DE LEGE CONTENDUNT V De arrianis quod non liceat semper et publice de deo contendere v

Ix. De Arrianis Quod Non Licet 8Emper Et Publice De Deo Contendere

R = codex Reginensis 141 saec. IX—X.

O = codex Oxoniensis Laud. Misc. 276 saec. IX.

C = codex Augiensis CXVIII saec. IX-X.

V = codex Vindobonensis 759 saec. XI.

v = editio princeps Argentinac 1508.

--Ix.._ De Arrianis

1. Ad eos qui in sermone callent sermo nobis est et de scrip turis incipiam. ecce ego ad te, inquit, contumeliosa. sunt etenim quidam auribus prurientes et lingua, iam uero, ut uideo, etiam manu, qui profanis uocum nouitatibus et quaestionibus atque obiectionibus falsae scientiae uerborum pugnas ad nul lam utilitatem mouent. ita etenim nominat Paulus omne quod in uerbis superfluum est et curiosum, quia ipse uerbi breuiati praedicator est et adsertor. isti ergo, de quibus sermo nobis est, et maxime Arriani, utinam quidem, sicut linguam et uolu bilem habent et uehementem, ita etiam uerbis rectis et proba bilibus uterentur et aliquantulum etiam circa opera mandatorum dei uacarent! minus fortasse sophistae quidam in uerbis essent et de scripturarum simplicitate controuersias commouerent.

2. Omnes etenim ceteras pietatis uias relinquentes ad hoc unum spectant atque prospiciunt, si quid forte in quaestionibus alligent aut quomodo simpliciter et fideliter dicta dissoluant, sicut nonnumquam in athletico certamine fieri solet, ubi luctae conludio non tam ad palmam tenditur quam ostentatio palaes matis et artis spectantium ad se rapit fauorem. ita et isti auditorum plausus captantes in plateis et in publico contentionibus personant et omne conuiuium atque omnem festiui tatem, luctus quoque ipsos, si fuerint ingressi, quaestionibus omnia et certaminibus replent, ita ut et sollemnitas festiui tatem suam ac laetitiam perdat et luctus consolatione careat. sed et mulierum ingressi conuenticula, quibus utique uernacula esse debet et coalumna simplicitas, inportunis et rapidis uer borum suorum motibus omni eas uerecundia et pudoris flore despoliant. quoniam ergo haec ita sunt et malum hoc intole rahiliter proficit et magnum illud religionis nostrae mysterium ad uersutiam quandam deducitur artemque uerborum, in hoc saltim nobis petimus ut adquiescat quisque ille est qui huius cemodi se contentionum tradidit officinis, ut hoc quod paterno erga eos mouemur affectu non aspernanter accipiant, dum de his singulis reddimus rationem, et linguam paulisper, si tamen possunt, cohibeant, solum uero nobis inpertiantur auditum. quid enim ex hoc, quaeso uos, damni patiemini? aut enim locuti sumus in aure audientium et fructum inuenit sermo noster, salutem uestram — quoniam quidem qui seminat uerbum in omne cor seminat, fructificat autem ex ea solum quae uber fuerit et bona gleba —, aut si nihil dignum quod uos moueat 2» noster sermo protulerit, contemptis nobis abscedetis maiorem etiam ex hoc contradicendi nobis et contemnendi quae adse nmus matenam capi-

entes. nolo ergo miremini, si mirum uobis aliquem uideor proferre sermonem, qui sit contra uestram et consuetudinem et legem, qui omnia uel scire uos uel docere pollicemini pollicitatione magnifica et elata, ut non dicam intem perata et inproba, ne forte contristemini.

3. Non est omnium, o prudentissimi uiri, disputare de deo, non est omnium diuinam discutere naturam. non ita uilis est sacrae scripturae sermo, ut uulgo indocili et per terram adhuc repentibus homunculis pateat. addam et hoc quod nec semper nec omnia nec omnibus nec ab omnibus proferenda sunt, sed est et quando et quibus et in quantum. non est ergo omnium mouere de talibus, sed eorum qui ingenium atque iudustriam suam in theoriae atque scientiae consumpserint disciplinis et eorum qui norunt amotis corporibus et materia incorporalia et spiritalia conspicari, ante omnia uero illorum est qui et anima et corpore iam purgati sunt, ut minimum, qui certe purgantur. qui uero minus purus est, quomodo audet purum contingere? quoniam quidem nec inbecilles oculi solis radios contuentur inpune. igitur ita demum sentire aliquid de talibus possumus, si otium geramus et quietem et contineamus nos ab omnibus quae forinsecus interturbant materiae corporalis inle cebris, si absque omni desideriorum et cogitationum seditione mens nostra consistat. inpuris autem et sordidis motibus quo modo sancta et pura miscemus? tale est quale si quis foetoribus caeni admisceat suaues odores etstercorinectarinfundat. oportet ergo primo omnium uacare et agnoscere deum, et cum accepeIi mus tempus iudicandi iustitiam, tunc etiam quid de deo sentire iustum sit iudicabimus. quibus autem proferenda sunt haec uel insinuanda? primo his qui totius uitae suae in hoc studia con uerterunt et a quibus non, sicut una aliqua ex ceteris, etiam de deo sermocinatio requiritur post circum, post theatra, post illa quoque in quibus delectati sunt cantica, post uentris et eorum quae sub uentre sunt curam. a quibus etiam hoc delectationis loco ducitur, si de rebus diuinis contentio moueatur, ut in controuersiarum certamine delectentur. de quibns autem disputan dum est et in quantum? de his quae adprehendi possibile est et in quantum auditoris uirtus et capacitas recipit, ne forte, sicut nimietas uocis laedit auditum et abundantia cibi corrumpit dis tenta praecordia, ita etiam mens supra mensuram suam cibum uerbi recipiens aut adtonita concidat aut nimis distenta crucietur. denique intuere, si uidetur, eos qui onera supra uires leuare contendunt, uel cum terra nimiis et inmensis imbribus perurguetur, quomodo perniciosum est quidquid amplius. modo est. ita ergo considerandum est quia et uerbi quis pondere praegrauatus nimietate ipsa potest etiam communis ipsius et naturalis intel legentiae subire periculum.__

4. Et non hoc dico quia non oporteat semper meminisse dei, ne forte iterum ex alia nobis parte insurgant hi qui ueloces sunt ad hoc, ut quae simpliciter dicta sunt ad peruersam intel legentiam declinent. semper oportet meminisse dei, crebrius etiam quam respirare. et si dici uel fieri possibile est, nec aliud aliquid quam hoc agendum est, quoniam et ego conlaudo in lege domini meditari die ac nocte, sicut scripturae docent, et uespere et nocte et meridie narrare et bene dicere dominum in omni tempore et, sicut Moyses dicit, cubans in lecto et exsurgens et iter incedens. et si quid aliud est quodcumque agit homo, semper deum et memoriam dei expedit fixam in pectore detinere. non ergo habere semper ,dei memoriam ueto, sed de deo semper et inportune disputare non suadeo. uerum ne in hoc quidem quae

pia sunt sed quae inportuna sunt ueto; non doctrinam prohibeo, sed inmoderationem reseco. aut non et mellis satietas uomitum mouet ac nimietas? et quid melle dulcius? sed tempus est omni rei, sicut Salomoni uidetur et mihi. fit enim bonum non bonum, si non fiat bene. aut non inportunum est in hieme flores requiri et satis incongruum mulieri ornamenta uirilia uel si aptetur uiro monile muliebre? absurdum est et lugenti geome tricam ingerere et fletibus foedare conuiuium. haec ergo omnia aptum sibi tempus requirunt: et nos soli sumus qui oportuni tatem temporum non agnoscimus, apud quos praecipue deberet oportunitas omnium custodiri?

5. Nequaquam, quaeso uos, o amici et fratres — fratres enim uos adhuc uoco, licet nihil fraternum erga nos seruare uelitis —, non ita de rebus maximis consulamus neque, sicut feruentes equi et inquieti facere solent, auriga nostro, id est timore dei, lasciue et petulanter excusso procul ab statutis metarum terminis euagemur, quin potius intra definitas nobis lineas philo sophemur et neque rursus in Aegyptum conuertamur neque ad Assyrios abducamur neque cantemus canticum domini in terra aliena, id est in omnem aurem peregrinam et inimicam religionis nostrae. qui utique cum diligenter audierint et retinuerint quae nostra sunt statim de scintillis nostris ingentia conflare nituntur incendia, quae usque ad caelum rapiuntur occultis ac se perurguentibus flabris et faciunt nobis elatas illas et circum lambentes omnia quae in circuitu sunt Babylonias flammas. quoniam quidem ex suis dogmatibus nihil fiduciae gerunt, captant in nostris, si quid forte infirmum aut fragile inueniant non tam sui natura quam adserentis ignauia, et iaminde sicutmuscae uulneribus, ita illi nostris quibusque erroribus uel uerbis fragilibus insidunt. sed nos non ultra nosmet ipsos ignoremus nec quid deceat in talibus inquirere refutemus. etiamsi inpossibile est nos unum sentire contentione depulsa, in hoc saltim fas sit foedus commune sancire, ne in publicum sancta mysteria profanemus, ne non sancte sancta tractemus et ea, quae per ineffabile suscepimus sacramentum, ne in aures profanas et pollutas conscientias inmergamus neque honestiores faciamus eos, qui simulacra colunt et idola uenerantur, qui turpibus et mysteriis et fabulis seruientes facilius pro his quae mysteria putant sanguinem snum quam sermonem his qui in talibus initiati non fuerint produnt. sed uideamus utrum, sicut stola uiri et risus dentium et incessus pedum ostendit quaedam ex ipsa moderatione et temperantia uiri ipsius honestatis indicia, ita et uerbi prolatio et silentii continentia det aliquod de nobis et religionis et eruditionis indicium, quoniam quidem inter ceteras, quas de deo proferre appellationes hominibus fas est et uirtutes, etiam uerbum eum nominamus. iam ergo, si con tendendi propositum est, sit uel contentio ipsa nostra legitima.

6. Natiuitatem dei et creationem et deum ex nullis exstantibus et substantiae sectionem atque scissionem et resolutionem ut quid audit profanus auditor? ut quid uerborum nostrorum iudices accusatores et inimicos nostros uocamus? ut quid gladios nostros hostibus tradimus? quomodo eos putatis audire de talibus uer bum, qua mente. quo sensu illos, qui adulteria conlaudant et puerorum stupra atque omnium uitiorum genera consecrant, qui nihil omnino ultra corpus sentire et intellegere possunt, qui paulo ante ipsi sibi statuerunt deos illos quos ex turpitudine flagitiisque cognouerant? ista tales nonne omnia carnaliter, nonne omnia turpiter et inperite intellegent? nonne ut sua solent ita nostra censebunt et

quo affectu, quo sensu suorum deorum generationes et filiorum procreationes accipiunt, eo sensu et affectu etiam nostra pensabunt? nonne cum illi huiuscemodi proferunt uoces et inridemus eos et inpugnamus? et quomodo eos quae nostra sunt suscipere persuadebimus, si de eisdem rursum inter nos uideant certamina commoueri? haec nobis prae stat quae inter nos est ista contentio, hoc nobis praestat cer tamen pro uerbo aliter quam placet ipsi uerbo prolatum. patimur quodam modo id quod patiuntur insani, qui domos proprias suis manibus incendunt uel suos filios iugulant aut parentes repellunt putantes alienos.

7. Quia ergo destruximus ea quae aliena sunt a religione uerbi dei et in gregem porcorum reiecimus multiformem legionem, quae et praecipitata est in profundum, nunc quod ad nos ipsos pertinet uideamus. illud est ergo quod primum considerandum puto, quaenam sit ista tanta erga sola uerba contentio. quae linguae prurigo est, quae tanta inpatientia? quid est quod manibus adtractis et conligatis linguae solius opera et arma proferimus? caritatis studium cessat, castitatis uirginitatis misericordiae aut deest aut, si et sit in aliquibus, uel rarum est uel minus uiget. 1» non est tanta cura psallendi, non uigiliarum, non orationum, non in obsecrationibus flendi studium, non corpus humiliare ieiuniis, non per intentam orationem ascendere ad deum — non quae deteriora sunt melioribus iungimus, limum dico spiritui, non meditationem mortis habemus in uita, non accendimur ut uitiis dominemur memores supernae cognationis —, non furorem uincere uel iracundiam cohibere, non adrogantiam deicere uel inrationabilem tristitiam depellere, non libidinem refrenare, non risus intemperantiam, non oculorum lasciuiam resecare, non auditus intemperantiam, non inmoderationem uerbi, non uanitatem cogitationum retundere uel earum quas nobis suggerit inimicus uel quas ipse capit ex nobis, ex quibus utique, sicut scriptura dicit, per corporales sensus tamquam per fenestras introducit mortem. sed e contrario his omnibus uitiis libertatem quo uolunt et quomodo nolunt concedimus euagandi et solam in disputationibus et quaestionibus uidemur nobis seruare cau telam.

8. Et quidem, o loquax dialectice, interrogabo te paululum aliquid, tu mihi responde, ut ait ille qui per turbinem et nubem loquebatur ad Iob. nonne multae sunt mansiones apud deum? puto te non negare quod scriptum est. quid igitur? repleri oportebit has omnes an aliquas quidem repleri, alias autem non, ita ut maneant uacuae et uideantur inaniter praeparatae? scio quia concedes hoc quod omnes replendae sint; nihil enim ina niter a deo factum fateberis. hoc ipsum autem quod dicimus mansionem quid putas lntellegi debere? nonne requiem et glo riam, quae reposita est beatis? non aliud esse dabis ut opinor. si ergo de hoc certum est, sequitur ut inquiramus si est aliquid quod istas ipsas unicuique nostrum conciliet mansiones. esse procul dubio necesse est. quid ergo illud erit quod ad diuersas unumquemque prouocat mansiones? nonne gestorum diuersitas et propositi secundum mensuram uniuscuiusqne fidei in hac luce transacta, quas etiam uias appellare mos est scripturae diui nae? quid igitur? per omnes istas uias iter nobis agendum est an per aliquas ex his? si quidem possibile esset, unum per omnes ingredi esset beatum; sin minus, quam potest per plures, certe uel per aliquas; si ne id quidem, per unam saltim recte tantum et emendate incedere. si ergo audias unam esse uiam et hanc ipsam angustam, quid tibi uidetur indicari? nonne una uia pro unitate uirtutum sentienda est? una etenim est

uirtus, etiamsi diuidi uideatur in plures. angusta autem dicitur propter labores et quia non est multis m promptu. quid ergo, carissime? si multarum uiarum diuisio et rursum unius constrictio atque congregatio talis est qualem superius diximus, qua tandem uel inperitia uel intemperantia in istas nos angu stias coartamus, ut tamquam in summa penuria positi relictis omnibus uiis, quas sermo dei nos edocet, hanc solam urgeamus et in hac una nosmet ipsos coangustemus, quae in disceptatione et sola uerbi disputatione consistit et quae magis, ut mihi uide tur, non tam sapientiae ac scientiae studiis quam uitio loqua citatis expetitur? nonne de his uos increpat beatus apostolus Paulus, qui post enumerationem spiritalium gratiarum repetit et dicit: numquid omnes apostoli? numquid omnes prophetae? numquid omnes magistri? et reliqua.

9. Esto tu excelsus aliquis et excelsorum superior et supra nubes ascende, si libet, et inuisibilia conspicare et ineffabilia sermone conplectere, supra Heliam adsumere et supra Moysen facie ad faciem uide, si potueris, deum, supra Paulum quoque ad tertii caeli eleuare fastigia: cur et alios sub die uis sanctos plasmare? cur theologos sub momento temporis facis, qui d« diuina natura disserant, cum suae adhuc uitae sint penitus ignari, ut putes eos uelut inspiratam a te magis quam elucu bratam suscepisse doctrinam, et inperitorum uerbis quam plurimos agis conuentus? ut quid araneis conligas infirmos et contrahis uelut sapientiae eis aliquid largiturus? ut quid examen uesparum aduersum fidem concitas? ut quid dialectica religi onem decorare se credit, ubi magis per dialecticam religio foe datur? illa nobis quodam modo nunc Gigantomachia fabulosa reparatur, dum aduersum deum pugnatur in terris; et dum omnis sermo cum quaestione profertur, fit iam lingua bellatrix, uerba sunt iacula, sermo est gladius, tota die absque ullo fine pugna tur et interdum mutuis uulneribus inter se uterque proster nitur. sed si tantus est amor huius belli, si tanta cura certaminis, si dialectici proelii capere iuuat triumphos, desistamus, quaeso, a ciuilibus bellis: externa atque hostilia bella subeamus.

10. Dimicemus aduersum Pythagorica silentia et Orpheicas destruamus fabas. confutemus praesumptam illam Pythagori corum de magistro sententiam: cnbioi [q;a, arguamus Platonis ideas et transfundendae per diuersas corporum species animae opinionem, quam νισωτάμωσνετεμ uocant, et circuitus quosdam per diuersas uitas animarum nostrarum et reminiscentias et cetera his similia. inpugnemus Epicurum deum non sentientem et prouidentiam denegantem; dicamus aduersum atomos eius et libidinem, quam contra decus philosophiae summum bonum esse pronuntiat, et expugnemus. arguamus Aristotelis angustam de prouidentia sententiam et artem uerborum eius infidelem et rationes, quas de anima protulit, et dogmata humana potius quam diuina. inclinemus elatum Stoicorum supercilium, Cyni corum de triuio uilem et gulae deditum ritum. expugnemus uanitatem ridiculosis fabulis plenam eorum qui multitudines adserunt deorum, qui sacrificiasimulacrisofferunt, quidaemonibus malis et bonis libant. moueamur aduersum eos qui diuinationes, qui auspicia, qui augurationes, qui inuocationes daemonum ceteraque similia portenta mirantur. desudemus aduersum eos, qui uitas suas astrorum motibus uel cursibus pensant, qui suam neglegentiam atque desidiam fato et astris deputant et incon prehensibilem diuinae prouidentiae dispensationem fortunae casibus caecae, ut

aiunt, et ludentis adscribunt. quodsi indigna tibi haec uidentur et parua, aduersum quae disputationum tuarum tela contorqueas uelut a multis saepe conuicta et frequenter elisa, et iuuat magis in nostris et propriis exerceri, ego tibi etiam in his apertos praeparabo certaminum campos. disputa de mundo uel mundis, de materia, disputa de anima, de rationa bilibus naturis, de resurrectionis gloria, de iudicio, de retributione, de passionibus Chnsti. de his etenim et conprehendere quod uerum est inutile non erit et errare in aliquo periculum non habet a deo. et in hoc accipiemus gratiam nunc quidem paruam pro uiribus, postmodum uero etiam perfectiorem in Christo Iesu domino nostro, cui est gloria et potestas in saecula saeculorum. amen.

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of ***Tyranni Rufini Orationum Gregorii Nazianzeni Novem Interpretatio*** edited by August Engelbrecht (Vienna, Leipzig, Tempsky, Freytag: 1910) Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 46), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.